

**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

16

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
Toimitteita
16

HELSINKI 2012

ISSN 1236-4304 (SARJA; PDF)

Viipurin viisas - näkökulmia Jaakko Juteiniin

toimittaneet

Liisi Huhtala & Sanna Supponen

Sisällys:

Saatteeksi	7
<i>Rainer Knapas:</i> Juteinin aja Viipuri, kaupunkikuvan kerrostumia	10
<i>Kaisa Häkkinen:</i> Jaakko Juteini suomen kielen asiantuntijana	20
<i>Hannu K. Riikonen:</i> Jaakko Juteini - suomalaisen satiirin uranuurtaja	40
<i>Satu Grünthal:</i> Jaakko Juteinin runoudesta	54
<i>Simo Heininen:</i> Vuoden 1829 kirjarovio	72
<i>Anna Kuismin:</i> Puhuvat puustaavit - Jaakko Juteini ja rahvaan runoniekat	80
Kirjoittajat	
Henkilöhakemisto	

Saatteeksi

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura järjesti Helsingissä 7.9.2011 Viipuri-tutkimuksen päivän, jonka aiheena oli Jaakko Juteinin tuotanto ja toiminta. ”Jaakko Juteini – Viipurin viisas” -seminaarin esitelmät ovat koottuna tähän VSKS:n 16. Toimitteeseen.

Kirjallisuusseuran tavoitteena on edistää Viipuri-tietämystä. Se järjestää Viipuri-aiheisia esitelmätilaisuuksia ja julkaisee Viipurin historiaa ja kulttuuria käsitteleviä teoksia. Vuosittainen tutkimusseminaari on seuran syntymäpäivänä, 7. syyskuuta. Sen suunnittelee seuran tieteellinen toimikunta, jossa tätä nykyä on kymmenen tutkijajäsentä.

Jaakko Juteinin tuotannon ja toiminnan valinta tutkimuspäivän aiheeksi oli luonteva jatko sille, että Kirjallisuusseura julkaisi vuonna 2009 Juteinin *Kootut teokset* kaksiosaisena niteenä. Koottujen teosten sähköinen versio julkistettiin edellä mainitussa Juteini -tutkimusseminaarissa. Se avasi Kirjallisuusseuran sähköisen kirjatutannon. Seura on viime vuosina panostanut kustannustoimintansa kehittämiseen. Niinpä ”*Viipurin viisas - näkökulmia Jaakko Juteiniin*” jatkaa seuran perinteikästä toimitteiden sarjaa nyt ensi kertaa sähköisessä muodossa. Sen on taittanut ja viimeistellyt seuran tiedottaja-sihtööri **Sanna Supponen**.

Jaakko Juteinin (1781–1855) laajaa ja moniulotteista työtä ei tietenkään selätetä yhdessä seminaaripäivässä. Kirjallisuusseura pyysikin joukkoa eri alojen asiantuntijoita valitsemaan omasta tutkimuskulmastaan katsoen haasteisen täsmäkohteen Juteinin tuotannosta ja antamaan virikkeitä tulevalle, toivoaksemme runsaalle Juteini-tutkimukselle.

Seminaarin avasi **Rainer Knapaksen** esitelmä Viipurin kaupungista Juteinin vuosikymmeninä eli 1810-luvulta 1850-luvulle. Knapas osoittaa, kuinka Viipuri muuttui silloin venäläisestä kuvernementinkaupungista ja lin-

noituksesta suomalaiseksi läänin residenssikaupungiksi ja kuinka kielten ja kansallisuuksien suhteet muuttuivat nopeasti kasvavassa kaupungissa suomen- ja ruotsinkielisten hyväksi. Juteini kommentoi runoissaan tätä kehitystä. Hän toi esille muun muassa Saimaan kanavan, kaupan ja merenkulun merkityksen Viipurin tulevaisuudelle sekä Viipurin linnan arvon Suomen historian ”muisto-merkinä”, mikä oli 1800-luvun alkupuolella vielä uusi ajatus.

Kaisa Häkkisen artikkeli osoittaa Juteinin olleen suomen kielen asiantuntijana omimmillaan itse tuotteliaana kirjoittajana, kääntäjänä ja käytännön kielimiehenä, kielipedagogina ja -mallina. Hänen toimintansa ajoittui vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen murrosvaiheeseen, ja hän tavoitteli jo murrerajat ylittävää suomen yleiskieltä. Häkkinen pitää tärkeänä sitä, että Juteinin teokset ja hänen kirjoituksensa suomen kielen kehittämisestä ja sen aseman parantamisesta olivat suureksi osaksi suomenkielisiä ja ne oli suunnattu tavalliselle kansalle.

H. K. Riikosen mukaan Jaakko Juteini on ollut merkittävä aloittaja myös suomalaisen satiirin vähemmän viljellyllä saralla. Satiirikkona hänellä oli taustassaan niin viipurilainen pilkkakirjoitusperinne kuin Turun- oppivuosinaan omaksumansa valistusfilosofinen traditio. Hänen satiireissaan on aiheilmia, jotka olivat käytössä jo antiikissa ja Erasmus Rotterdamilaisen *Tyhmyyden ylistyksessä*. Juteinin virkamiehiä kritikoivat satiirit aiheuttivat toisinaan myös häneen kohdistuvia vastasatiireja.

Satu Grünthalin artikkeli näyttää, että Juteini paitsi itse kirjoitti ja toimi suosittuna esikuvana myös pohti runousopillisia kysymyksiä, esimerkiksi runon soinnillisuutta. Teemoiltaan, lajeiltaan ja muodoiltaan Juteinin lyriikka on Grünthalin mukaan jopa hämmästyttävän monipuolista, eikä sen tasaisena pidetty mitallisuuskaan ole vailla soinnukkaita aineksia. Kansanrunon mittaa Juteini käyttää luovasti, ja hän uskoi runouden voimaan ja sen käyttötarkoitusten kirjoon.

Simo Heininen seuraa kirjoituksessaan yksityiskohtaisesti pitkällistä oikeusprosessia, joka nousi Juteinin kirjasesta *Anteckningar af Tanckar uti Warianta Ämnen* (1827). Se päättyi vapauttavaan tuomioon, mutta harhaoppisuudesta syytetty teos painoksineen oli jo vuonna 1829 poltettu julkisesti

Viipurissa. Heininen huomauttaa, ettei teoksesta kysytty missään vaiheessa kirkollisten viranomaisten mielipidettä ja että sen julkinen polttaminen kuvasti lähinnä Nikolai I:n ajan hallintokulttuuria, johon kuului kirkon ja korkeimman vallan yhteys.

Seminaarin päättänyt **Anna Kuismenin** esitelmä Juteinista ja niin sanotuisista rahvaan runoniekkoista osoittaa, miten syvää ja laajaa oli Juteinin runojen ja kirjoitusten mallintava ja rohkaiseva vaikutus kansan kirjakulttuuriin 1800-luvun Suomessa. Juteinin runot levisivät, usein ilman tekijännimeä, arkkipainatteissa 1900-luvun puolelle asti, ja Juteini itse tunsu luultavasti innoittamiensa rahvaanrunoilijoiden seipiteitä.

Kuten tiedetään, hyvä tieteellinen esitelmä kysyy enemmän kuin vastaa. Niin nytkin. Esitelmiä seuranneissa keskusteluissa nousi esiin muun muassa kysymys, johon jo Kuuno A. TalviOja ja Jouko Teperi merkittävässä tutkimuksissaan olivat kiinnittäneet huomiota ja johon esimerkiksi Satu Grünthal palaa esityksessään: mistä Juteinin toiminnan varhaisuus ja moniulotteisuus on voinut johtua? Simo Heininen toteaa kirjoituksessaan, että sekä *Anteckningar*-kirjanen että siitä sytytetty rovio herättävät kysymyksiä, jotka ovat vielä avoimia. Mikä esimerkiksi oli Juteinin suhde uskontoon, ja mitä tarkoitti ”hyvän suondo”, jota hän toivotteli niin yksilöiden kuin kansojen väliseen suhteeseen?

Kun Juteinin työtä katsoo nykyoloista käsin, sanoo Kaisa Häkkinen viisaasti, voi olla vaikea ymmärtää, miten yksin ja tukiorganisaatioitta Juteini toimi ja millaista siviilirohkeutta moni hänen kirjoituksensa vaati. *Viipurin viisas* -kokoelman artikkelit osoittavat kaikki, että Juteinin toimet osuivat jonkinlaiseen vanhan ja uuden saranakohtaan, oli sitten kyse kielen, kirjallisuuden, kirkon tai Viipurin historiasta.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikokouspäivänä 28. 3.2012

Liisi Huhtala, Sanna Supponen

Toim. huom. Tässä kirjassa olevat viitteet (I&II) Juteinin runoihin ja julkaisuihin viittaavat teokseen Jaakko Juteini Kootut teokset I&II (toim. Klaus Krohn. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseura 2009 (painettu)).

Juteinin ajan Viipuri, kaupunkikuvan kerrostumia

Rainer Knapas

Jaakko Juteini muutti Viipuriin maistraatinsihteeriksi heti vuoden 1812 jälkeen, jolloin Viipurin kuvernementti, ”Vanha Suomi”, Aleksanteri I:n manifestilla oli yhdistetty vuonna 1809 vallattuun ”Uuteen Suomeen”. Juteinin Viipurin vuosikymmenet 1810-luvulta 1850-luvulle sijoittuvat tähän ”jälleenyhdistämisen” aikakauteen, jolloin Viipuri muuttui venäläisestä kuvernementinkaupungista ja linnoituksesta suomalaiseksi läänin residenssikaupungiksi; samoina vuosikymmeninä kaupungin ulko- ja kotimaan kauppa sekä teollisuus kasvoivat voimakkaasti.

Juteinin alkukauden Viipurin kaupunkikuva oli yleispiirteiltään pikemminkin baltialais-saksalainen kuin suomalainen: vanha kaupunki oli muurien ympäröimä, kivistä rakennettu yhtenäinen kokonaisuus, jonka ympärille levittäytyivät sekä itään että länteen vielä aktiivikäytössä olevat linnoitusvallien vyöhykkeet. Keskipisteenä oli linna, 1700-luvun lopun asussaan. Kaupunkiin oli 1790-luvulla valmistunut useita uusia hallinto- ja sotilasrakennuksia sekä kaksi uutta kirkkoa. Satama sijaitsi keskellä kaupunkia linnan ja linnan sillan kupeessa.

1800-luvun alkupuoliskolla kaupunkiin saatiin toisaalta runsaasti uusia julkisia ja yksityisiä rakennuksia. Toisaalta havaittiin ensimmäisen kerran eräänlaisen paikallisen historiaromantiikan hengessä myös vanhimpien rakennusten (linnan, kirkkojen, Pyöreän tornin ja kaupunginmuurien) arvo paikallisen ja koko Suomen historian muistomerkkeinä.

A.G. Hallstenin *Suomen Maantiede* -kirjan vuoden 1859 painoksessa kuvaillaan Viipuria seuraavasti:

Wiipuri, wanha, hyvästi linnoitettu, Wiipurinlahden rannalla. Täällä on howi-oikeus ja läänin kuvernööri, waihetuspankki, (civil)gymnasiumi, ylä-alkeiskoulu, 2 nais-koulua, suomalaisen kirjallisuuden seura, talous-seura, ojennus-laitos ja siihen yhdistetty kurjain lasten hoitolaitos (Nygårdin maalla Wiipurin pitäjässä), 6 kirkkoa, moniaita wapriikoja. Wiipurista wiedään enemmän kuin mistään muusta Suomen kaupungista ulkomaalle kaupankalua, joka on Kuopion läänin sahoista tuotuja plankkuja ja lautoja. Mutta kaupanliike on enemmiten ollut muukalaisten käsissä. Wiipurin krinkilät owat kuuluisat. 8578 asuk.

Samassa yhteydessä mainitaan kaupungin historian pääkohdat: linnan perustaminen 1293 Torkkeli Knuutinpojan toimesta, kaupunkioikeudet 1403, Erik Axelinpoika Tottin kaupunginmuurit 1470-luvulta, Viipurin pamaus 1495 sekä ”Viipurin kujanjuoksu”, meritaistelu Viipurin lahdella 1790. Juuteinin aikana ei vielä yksilöity Ruotsin vallan aikaista 1500- ja 1600-lukujen rakennus- ja asemakaavahistoriaa ja sen muistomerkkejä tarkemmin, esimerkiksi Pyöreän tornin tai Pantsarlahden bastionin historiasta ei yleensä mainita mitään. 1700-luvun lopun sinänsä merkittävät kaupunkikuvan lisät olivat taas aivan liian nuoria herättääkseen historiallista mielenkiintoa.

Viipurin rakentumisen vaiheita

Viipurin kaupungin rakentamisen vaiheita voidaan tiivistää seuraavasti:

1293 Linna perustetaan

1477 Kaupunginmuuri torneineen

1547 Pyöreä torni

1563 Vallin kaupunginosa, bastionit Pantsarlahti ja Äyräpää

1640-luku: asemakaavan ”regularisointi”, kivitaloja

1710 Pietari Suuren valloitus, Viipurista venäläinen linnoitus- ja rajakaupunki

1730-luku: uusi, länteen suunnattu linnoituksen osa: Pyhän Annan kruunu sotilasarakennuksineen

1793 Vallin kaupunginosan palon jälkeen uusi asemakaava; uusia julkisia rakennuksia; linnoituslaitteita vahvistetaan; uusi Raatihuone; Kristuksen Kirkastuksen kirkko; Saksalais-ruotsalainen kirkko; kellotorni; runsaasti kasarmeja; johtavien kauppiaiden uusia kivitaloja

1700-luvun jälkipuolisko: esikaupunkiasutus muodostuu ja kasvaa

1812 Kuvernementin yhdistäminen ”Uuteen Suomeen”

1823 Neitsytniemen uusi asemakaava

1860 kaupungin muurien purkaminen alkaa, linnoitus lakkautetaan

1861 uusi asemakaava.

C.W. Gyldeénin kaupunkikartta (1839) kuvaa Juteinin Viipuria ennen suuria taloudellisia ja rakenteellisia muutoksia, Saimaan kanavaa (1856) ja Pietarin rautatietä (1870). Niemien, kannasten ja lahtien hallitseman maiseman keskipisteessä ovat Linna ja Linnansilta, jotka jakavat linnoituskaupungin kahtia: vanhin, vielä muurien ympäröimä Linnoitus ja sen laajennus (Valli) kaakossa, koillisessa Pyhän Annan kruunu-linnoitusosa. Ulompien vallien edessä on 130 venäläisen sylen levyinen, rakentamaton linnoitusplanadi. Vasta tämän ulkopuolelle sallittiin puinen esikaupunkiasutus. Viipurissa noudatettiin Venäjän linnoituskaupunkien yleisiä rakennussäädöksiä, joiden mukaan kaupunkien alueeseen aina kuului varsinaisen linnoituksen (*krepost*) lisäksi esikaupunkiasutuksia (*forštadt*). Kaupungin ulkopuolelle ryhmittäytyivät kartanot kuten Monrepos, Herttuala ja Liimatta sekä kauempana Saarela ja Kiiskilä.

Kaupunkia ympäröi muuri, johon kuului 7 pienempää bastionia sekä suurempi ”Demilune” itään päin. Näissä oli kahdeksan vartioitua porttia; arkitektonisesti komeimmat olivat Turun portti Linnansillalle ja Haminan

portit 1770-luvulta Pyhän Annan kruunun linnoitusosassa, lisäksi Pietarin portti Pyöreän tornin luona.

Muutoksia kaupunkikuvassa vuoden 1812 jälkeen

Kaupunkipaloissa 1817 ja 1834 Paraatikentän ja ruotsalais-saksalaisen kirkon länsipuolella sijainneet korttelit tuhoutuivat osittain. Jälleenrakentaminen tapahtui osin vanhoja perinteitä seuraten, osin uudemman suomalaisen, arkkitehti C.L. Engelin edustaman helsinkiläisen uusklassismin hengessä.

Tärkeimpiä uusia julkisia rakennushankkeita:

1828-33 Maaseurakunnan kirkon uudistaminen (arkkitehti C.L. Engel)

Juteini huomioi kirkon uudistamisen keskiaikaisesta luostarikirkosta ("manasteri") uuteen uusklassilliseen asuun inskriptioehdotuksella *Sanan Saattaja Wiipurissa* -lehdessä 27.11.1841 "Kiwi-piirros Suomen Kirkolle Wiipurissa 1831":

Koska wanha Ruotsin walda
autti Suomen Paawin alda,
Manasteri muutettiin,
Temppeliksi laitettiin,
josta Kirkko kaunistettu
uskolle on uudistettu.

Vaihtoehdoksi hän esitti:

Tämä rauhan rakennus,

wanha niin kuin wapaus,
uskolle on uudistettu
Kaupungille kaunistettu. (II: 105)

Rakentaminen jatkui:

1828 Paloasema (arkkitehti C.L. Engel)
1826 silta Papulansalmen yli
1830-luku: ensimmäinen julkinen puisto
1832 Seurahuone (A.F. Granstedt)
1842 Pakkahuone (C. Leszig)
1845 Hovioikeuden presidentin virka-asunto (E.B. Lohrmann)
1847 Mendtin talo Siikaniemen torille (E.B. Lohrmann)
1854 Ruotsalainen kymnaasi

Juteini kommentoi runomuodossa myös kaupungin muita ajankohtaisia tapahtumia, kuten Monrepos'n kartanon omistajan Paul von Nicolayn Kööpenhaminasta hankkiman Väinämöisen patsaan paljastamisen jo silloin kuuluisassa puistossa ("Kunnian Osoitus Väinämöisen Kuwalle Wanhassa Wiipurissa vuonna 1831", *Sanan Saattaja Wiipurissa* 29.9.1833):

Wäinämöinen woimallinen,
Runon Isä riemullinen
rakastettu, rauhallinen!
terwe tullen Wiipuriin,
Karjalinnan Kaupungiin! (II: 90)

Samoin hän muisteli runolla linnan tulipaloa vuonna 1834 otsikolla ”Tulipalo Wiipurin Linnassa (* Jonga on rakendanut Ruotsin Wäli-Wallitsija eli Waldiaan lainen Torkeli Nuutin poika vuonna 1293) kewäällä vuonna 1834” (*Sanan Saattaja Wiipurissa* 29.6.1835). Runoon sisältyy värikäs kuvaus ukonilmasta ja itse palosta, jolloin linna oli kuin ”iso ahjo Ilmarisen”. Päätösriveissä hän palaa linnan arvoon Suomen historian ”muisto-merkkinä”, asia joka oli tällä vuosikymmenellä vielä uusi:

Mutta nyt on torni tyhjä
niin kuin kirnu karsinoinnut,
amme ammeita isombi,
perin pohjin palaneena
tosin turmion näköinen.
Muuri toki murtumata,
rungo jalan Jättiläisen,
ombi kauan kestävässä
muisto-merkkinä ajalle. (II: 92)

Viipurin kaupungin historian käännekohdista Juteini nosti tuotannossaan esille myös Nuijasodan tapahtumat 1597 (1840) sekä ruotsalais-suomalaisessa Viipuri-perinteessä keskeisen Viipurin pamauksen 1495 (1844). Uudisrakennustoimintaa tai kaupunkikuvan muita muutoksia hän ei käsitellyt, vaikka hänen virka-asemansa maistraatinsihteerinä sinänsä olisi antanut tähän hyvät mahdollisuudet.

Viipurin kansallisuudet ja kaupungin historia

1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Viipurin asukasmäärä kasvoi huomattavasti; vuoden 1812 asukasluku nelinkertaistui 1870-lukuun mennessä. Kielten ja kansallisuuksien väliset suhteet muuttuivat suomen- ja ruotsinkielisten hyväksi, saksalaisten ja venäläisten suhteellinen osuus väheni.

Vuosi	Asukkaita	Saksalaisia	Venäläisiä	Ruotsalaisia	Suomalaisia
1812	2900	12,5 %	29,2%	14,2%	43,9%
1870	13466	4,5 %	19,4%	18,1%	55,0%

Juteinin aikana muuan muassa Hovioikeuden perustaminen 1839 sekä koululaitoksen ruotsinkielistäminen 1840-luvulla toivat uutta, ruotsinkielistä virkakuntaa Viipuriin. Linnoituksen lakkauttaminen vähensi puolestaan venäläistä sotilaallista läsnäoloa. 1800-luvun alkuvuosikymmeninä venäläisten osuus tontinomistajista oli kuitenkin huomattava: esimerkiksi Katariinankadulla/Linnankadulla Holmbom, Jaenisch, Kuhlman, Rothe, Tuderman ja Wahl, mutta myös Aleneff, Borisov, Budanov, Dibov, Golovanov, Istomin, Listvennikov, Schuschin, Stroganoff, Tihanoff ja Tschuschoff.

”Viipurin romantiikan” saksankieliset runoilijat 1800–1810 (Ludwig Heinrich Nicolay, August Thieme, J.C. Evert) korostivat seudun suomalaisia erityispiirteitä, luontoa ja kansaa sekä kansanrunoutta, ei niinkään historiaa. 1800-luvun alkupuolen matkailijoiden kuvauksissa mainitaan yleensä linnan ja kaupungin perustaminen sekä Suomen muista kaupungeista poikkeavat kansallisuuksien, uskontokuntien ja kirkkojen määrät. Venäläiset kävijät korostavat Pietari Suuren valloitusta 1710 ja siihen liittyviä muistoja. Viipurin pamaus 1495 esiintyy perinteisesti ruotsalaisissa kuvauksissa, Viipurin ringelit mainitaan lähes aina kaupungin tunnuksena.

Sanan Saattaja Wiipurissa -lehdessä ja runopainatteissaan Juteini ei ota kantaa kaupungin ajankohtaisiin kieli- ja kansallisuuskysymyksiin tai mahdollisiin ristiriitoihin tällä alalla. Ruotsin- ja saksankieliset kaupunkilaiset sivuutetaan lähes täysin, samoin venäläiset. Viipurin tulevaisuuden Juteini

kytkee Saimaan kanavaan sekä kaupan ja merenkulun edistämiseen (”Höyry-laiwa Wiipurissa 1839”):

Laiwassa laitettu konstilla keino

walkean woimalla waikuttaa:

Rosenjus, Seseman, Hakmanni, Heino

kauppansa kaiketi saawuttaa.

Kilwalla waan

kiikutellaan

tawarat tallelle Wiipuriin. (II:98-99)

Kirjallisuus

Gardberg, C. J., Welin, Per-Olof, *Viipuri. Kivestä rakennettu kaupunki*. Helsinki: Otava 1996.

Kauppi, Ulla-Riitta, Miltšik, Mihail, *Viipuri, Vanhan Suomen pääkaupunki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1993.

Knapas, Rainer, *Monrepos. Ranskalaisen kulttuurin pohjoinen keidas*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.

Meurman, Otto-I., ”Viipurin arkkitehdit”, *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 2. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1977.

Miljukov, A., Pogreboff, Sergei, *Kuvauksia Suomesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007.

Naumenko, Valentina, ”*Zdes’ na kontše Rossii ispolinskoj... Finljandija v tvortseskom nasledii russkih putešestvennikov XVIII-natšala XX vekov*”. Jaroslavl: Remder 2010.

Neuvonen, Petri, *Viipuri: rakennusperinnön seitsemän vuosisataa*. Suomalaisen kirjallisuusseuran Toimituksia 1156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.

Neuvonen, Petri, Pöyhä, Tuula, Mustonen, Tapani, *Viipuri: opas kaupunkiin = Vyborg: town guide*. Helsinki: Rakennustieto 1999.

Ruoff, Eeva, *Monrepos*. Porvoo: WSOY 1993.

Schweitzer, Robert, *Die Wiborger Deutschen*. Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiön julkaisuja 3. Helsinki: Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiö 1993.

Viipurin kaupungin historia, osa 4:1. Vuodet 1812–1840. Kirj. J.W. Ruuth ja uud. Erkki Kuujo; *osa 4:2. Vuodet 1840–1917*. Kirj. J.W. Ruuth ja uud. Aimo Halila et al., Helsinki: Torkkelin säätiö 1981.

Viiste, Juhani O. V., *Viihtyisä vanha Viipuri*. Porvoo: WSOY 1943.

Jaakko Juteini suomen kielen asiantuntijana

Kaisa Häkkinen

*Suloinen on suomen kieli,
kaunis kansan puheenparsi
niin kuin veisu Väinämöisen,
visertävän linnun laulu.*

(1818, I:243)

Jälkipolvet tuntevat Jaakko Juteinin suomen kielen puolestapuhujana ja suomenkielisen kaunokirjallisuuden uranuurtajana, ennen kaikkea kansantajuisten runojen ja opettavaisten kertomusten ahkerana sepittäjänä. Vähemmän huomiota on kiinnitetty hänen kielitieteellisiin töihinsä. Fennistiikan oppihistoriassakin ne on yleensä kuitattu lyhyesti toteamalla, että Juteinin kieliopilliset kirjoitukset olivat vain irrallisia havaintoja, eivät varsinaisia tutkimuksia tai järjestelmällisiä kielenkuvauksia, joista muut kielimiehet tai aktiiviset kielenkäyttäjät olisivat sanottavasti hyöttyneet.

Juteinin toiminta suomen kielen hyväksi sai monia muotoja. Hän esitti suoria, periaatteellisia kannatuspuheenvuoroja hyvän ja puhtaan suomen kielen sekä sen laaja-alaisen käytön puolesta. Hän sovelsi periaatteitaan käy-

täntöön kirjoittamalla itse sekä suomenkielisiä runoja että proosaa. Jonkin verran hän myös pyrki kuvaamaan ja analysoimaan suomen kieltä ohjeeksi ja esimerkiksi muille kielenkäyttäjille. Lisäksi hän otti kantaa siihen, miten suomen kielen lukemista ja kirjoittamista piti opettaa.

Kielentutkimuksen piirissä Juteinista muistetaan ja mainitaan erityisesti hänen rohkeat aloitteensa oikeinkirjoituksen uudistamiseksi, mutta näitä ansioita himmentää se, ettei Juteini itsekään katsonut voivansa saattaa teostensa kirjoitusasua aivan nykyaikaiselle, johdonmukaiselle kannalle. Päinvastoin pehmeiden klusiilimerkkien käyttö soinnillisissa äänneympäristöissä kovien asemesta (*kuitengin, parembi, randa*) teki hänen teksteistään vanhahtavan oloisia myös hänen oman aikansa mittapuun mukaan.

Juteinin noudattama konsonanttiyhtymien kirjoitustapa perustui käytäntöön, jota oli noudatettu Agricolasta alkaen. Se oli alkuaan ollut hyvinkin tarkoituksenmukainen, sillä pehmeiden klusiilimerkkien avulla ilmaistiin erityisesti ruotsinkielisille lukijoille konsonantin höllää ääntämistapaa ja lyhyttä, kun taas kovalla klusiililla tarkoitettiin tiukasti sulkeutuvaa, voimakkaasti laukeavaa ja täysin soinnitonta kaksoiskonsonanttia eli geminaattaa (vrt. Agricolan *silki, tompeli, tontu*). Juteini itse pohdiskeli ja perusteli tätä kirjoitustapaa kirjoitelmissaan *Kritik öfver Lån-Bokstäfverna uti Finska Språket* (I: 79-87) ja *Apologie för de såkallade blöta bokstäfverna uti Finska språket* (II: 32-33) vertaillen oikeinkirjoituksen ja ääntämisen suhteita suomessa ja ruotsissa. Hän totesi *b:n, d:n* ja *g:n* suomen kielelle alkuaan vieraiksi konsonanteiksi, mutta kun erityisesti *d:n* merkintä joissakin äänneympäristöissä tuntui myös ääntämisen kannalta hyvin perustellulta ja *g*-kirjaintakin käytettiin yleisesti *k:n* astevaihteluparin merkinnässä (*aurinko - auringon*), oli johdonmukaisempaa säilyttää kaikki pehmeät konsonantit sellaisina kuin ne olivat vanhastaan kirjakielessä olleet. Nykysuomalaisen kannalta vanha kirjoitustapa on joka tapauksessa harhaanjohtava, eikä useinkaan ymmärretä, että pehmeillä klusiilimerkeillä kirjoitetut suomalaiset sanat oli tarkoitettu luettaviksi aivan nykyiseen tapaan (*kuitenkin, parempi, ranta*).

Vanhasta kirjjasuomesta varhaisnykysuomen kaudelle

Juteinin toiminta sattui haastavaan aikaan, kahden kielikauden rajalle. Suomen kirjakieli oli perustettu jo 1500-luvun puolimaissa reformaatioaikana, mutta ensimmäisten vuosisatojen ajan se oli ollut sisällöltään ja aihepiireiltään hyvin rajallista. Valtaosa suomeksi julkaistuista teoksista edusti uskonnollista käännöskirjallisuutta, jonka lähtökielistä tärkeimmät olivat latina, saksa ja ruotsi. Tämän lisäksi oli jonkin verran ruotsista käännettyä laki- ja virkakieltä. Muun kirjallisuuden osuus oli edellisiin verrattuna aivan vähäpätöinen.

Koska suomen kielen kirjallinen käyttö Ruotsin aikana eli vanhan kirjjasuomen kaudella kytkeytyi muutamiin hallitseviin aihepiireihin, joita edustavien instituutioiden sisäinen kieli ei ollut suomi, mitään varsinaista suomen yleiskieltä tai yleispuhekieltä ei päässyt muodostumaan. Myös aluemurteiden näkökulmasta kirjakieli oli epädemokraattinen: vanhan kirjakielen muotoutumisessa länsimurteilla oli ollut alusta alkaen keskeinen rooli, ja läntinen painotus säilyi 1800-luvun alkuun saakka, vaikka murrepohja laajenikin ajan mittaan Turun seudun murteista muihin länsimurteisiin. Lisäksi käännöskirjallisuudessa tuntui voimakkaana vieraiden kielten ja niistä erityisesti ruotsin vaikutus.

Runouden kohdalla oli tilanne hieman helpompi kuin maallisen proosan alalla. Vanhamittaisen kansanrunouden lisäksi oli 1500-luvulta lähtien ollut olemassa myös luterilaista virsirunoutta, joka oli raivannut tietä eurooppalaisille runomitoille. Suomenkielisiä tilapäisrunojakin oli alettu sepittää vuoden 1640 jälkeen, kun Turussa aloitti toimintansa maan ensimmäinen ja pitkän aikaa ainoa yliopisto. Akateeminen kulttuuri ja sivistyneet käytötavat edellyttivät monissa yhteyksissä runomuotoisten puheiden, tervehdysten, onnittelujen, opetusten ja surunvalittelujen esittämistä. Tavallisen kansan iloksi ja yleisen tiedonjanon tyydyttämiseksi julkaistiin arkkirunoutta, jota lukemisen lisäksi esitettiin laulamalla tuttujen virsien tai laulujen sävelellä. Valistuksen kaudella seipitettiin opettavaisia runoja ja kertomuksia. Kun Juteini aloitteli kaunokirjallista toimintaansa, runouden alalla töitä oli tehty suomen kielellä jo runsaasti eikä kynnys uuden luomiseen ollut niin korkea kuin esimerkiksi tieteellisen kirjallisuuden kohdalla.

Juteinin aikana muuttuivat ratkaisevasti sekä suhtautuminen suomen kieleen että kieli itse, ja kehittämistyö oli tietoisempaa kuin koskaan aiemmin. Kansanrunouden harrastus ja vierailta vaikutteilta säästyneiden supisuomalaisten kielimuotojen arvostus nostivat puhtaina pidetyt itämurteet esikuvan asemaan. Toisaalta myös vanhalla länsimurteisella perinteellä oli omat kannattajansa. Näin käynnistyi aikakausi, jota viipurilaissyntyinen kieli- ja kirjallisuusmies Julius Krohn on myöhemmin nimittänyt murteiden taistelun ajaksi. Uudistuksia haluttiin tehdä kielen kaikilla tasoilla, oikeinkirjoituksesta lauserakenteisiin asti. Erityistä arvostusta nautti vuonna 1835 ilmestynyt *Kalevala*, jonka kieleen usein vedottiin oikeakielisyyskiistoja ratkottaessa.

Autonomian alusta 1880-luvulle ulottuvaa ajanjaksoa on suomen kielen historiassa tapana nimittää varhaisnykysuomen kaudeksi. Sen kuluessa vanhasta piipiasuomesta tuli suomalaisen yhteiskunnan monipuolinen käyttökieli. Kuitenkin vasta kauden lopulla päästiin jonkinlaiseen yksimielisyyteen siitä, millainen kirjakielen rakenne ja sanasto käytännössä olisivat.

Juteinin oma kielitausta oli monipuolinen. Hän oli syntynyt Hattulassa ja kasvanut hämäläismurteiden tuntijaksi, ensin kotipiirissään ja sitten opintitiellä Hämeenlinnan pedagogiossa, jossa opetuskielenä oli kuitenkin ajan käytännön mukaisesti ruotsi. Kirjallisuutta lukemalla hän perehtyi läntis-pohjaiseen kirjakieleen, joka ei sellaisenaan edustanut mitään aluemuurretta. Lounaissuomalaisiin murteisiin hän sai elävän kosketuksen opiskellessaan Turussa, ensin koulussa ja sitten yliopistossa. Turun Akatemiassa humanistisia aineita opetti runoilijaprofessori Frans Mikael Franzén, joka Juteinista antamassaan lausunnossa totesi tämän saavuttaneen ahkeruutensa ansiosta harvinaisen hyvät tiedot ja taidot suomen kielessä. Lisäksi Juteinilla oli Franzénin mukaan todellista kykyä sellaiseen runoiluun, joka vaikuttaisi sivistävästi koko suomalaiseen yleisöön sekä kielen että aihevalintojen puolesta.

Juteinin opiskeluaika kesti yli kymmenen vuotta, mutta käytännössä hän saattoi viipyä Turussa vain noin kolmasosan tästä ajasta. Vähävaraisena hänen oli hankittava itse elatuksensa, ja opiskeluaikana hän toimi kotiopettajana useissa eri paikoissa, Nauvossa, Juvalla, Ruokolahdella, Elimäellä ja

Anjalassa. Näin hän perehtyi käytännössä lounais- ja hämäläismurteiden lisäksi myös savolais- ja kaakkoismurteisiin. Itämurteiden tuntemus syveni entisestään opiskeluajan jälkeen, kun Juteini työskenteli virkamiehenä ensin Haminassa ja sitten Viipurissa. Näin ollen pohjalaismurteet jäivät ainoaksi sellaiseksi päämurrealueeksi, johon Juteini ei ollut omakohtaisesti perehtynyt. Laajan murretietoutensa ansiosta hänellä oli siis hyvät mahdollisuudet päätellä, mitkä kielenpiirteet olivat yleissuomalaisia, mitkä taas suppea-alaisia murrepiirteitä. Omassa tuotannossaan Juteini pyrki käyttämään ”perustus-suomea”, mahdollisimman alkuperäistä, laajalti ymmärrettyä ja yksinkertaista kieltä.

Periaatteellisia kannanottoja suomen kielen asian edistämiseksi

Opintojensa loppuvaiheessa vuonna 1810 Juteini päätti hakea suomen kielen kääntäjän virkaa, joka oli perustettu Suomen hallituskonseljin yhteyteen. Akatemian konsistorin puoltolauseesta ja myönteisistä ennakko-odotuksista huolimatta hän ei kuitenkaan saanut paikkaa. Syyksi on yleensä arveltu hänen uudistusmielistä kirjoitustapaansa: yhdessä hakemukseen liitettyssä kirjoitusnäytteessä, jo painetussa runokokoelmassa *Kirjoituksia Jak. Juteinilda; Ensimmäinen Osa* (I: 21-33) Juteni oli rohkeasti korvannut vanhan kirjakielen *x*- ja *z*-kirjaimet konsonanttiyhtymillä *ks* ja *ts*. Sen sijaan varsinaisissa hakupapereissaan hän jäljitteli sekä vanhaa kirjoitustapaa että vanhalle virkakielelle ominaista koukeroista kansliatyyliä parhaansa mukaan.

Juteinin elämäkertaa tutkineen Kuuno A. TalviOjan mukaan oikeinkirjoituksen yksityiskohtia painavampi syy hakemuksen hylkäämiseen saattoi kuitenkin olla se, että Juteini oli liittänyt hakupapereihinsa Suomen kansalle osoitetun puheen, jossa hän totesi suomen kielen olleen pitkän aikaa ylenkatsottuna. Nyt oli kuitenkin mahdollisuus muutokseen, kun keisari Aleksanteri I:n ansiosta ”Suomen valistuksen auringo saa myös vapaasti kulkea puolipäivään”. Juteini korosti sitä, kuinka kukin kansa saattoi parhaiten lähestyä täydellisyyttä omalla kielellään. Vähäpätöisen viranhakijan esittämänä tällainen teksti saattoi vaikuttaa suorastaan fennomonialta, jollaisen tiedettiin juuri alkaneen orastaa opiskelijapiireissä näihin aikoihin.

Juteini otti kantaa suomen kielen puolesta myös runoissaan. Esimerkiksi vuonna 1816 ilmestyneen ruotsinkielisen, oikeinkirjoituksen muukalaisuuksia käsittelevän teoksensa loppuun hän liitti suomenkielisen runon ”Suomen Kielestä elli Sana-Armeijan Kokous Perustus-suomeksi” (I: 185-187), jossa hän vertasi vierasperäisten kirjainmerkkien käyttöä tarttuvaan rokkotautiin. Tästä runosta hän jätti kokeeksi myös pois edellä esiteltyt pehmeät konsonanttimerkit. Hän suri mainioina kielimiehinä tunnettujen Christfrid Gananderin ja Henrik Gabriel Porthanin kuolemaa ja toivoi heidän työlleen jatkajia.

Vuonna 1817 Juteini julkaisi kokoelmassaan *Ajan Wiete, elli Moninainen Runo-Kokous* (I: 151-166) lyhyen runon ”Kiwi-Piirros Häpy-patsaassa Suomen Oppineille”. Siinä hän moitti sivistyneitä, jotka viettivät makeaa elämää kansan kustannuksella mutta hylkäsivät itse suomen kielen ”valistuksen vahingoksi, häpiäksi kansa-kunnan” ja jättivät kansan oman onnensa nojaan ”epä-luulon erä-maahan”.

Vuonna 1826 ilmestyneessä kokoelmassa *Runon Tähteitä* Juteini arvosteli vieraiden kielten käyttöä suomalaisia koskevissa asioissa:

Koskas kuulet kouluissamme
taikka lain tulkinnoissa
oudon kielen kitisevän,
naura Nationaliteelle,
virsku vieraille sanoille! (I: 429)

Ajan mittaan Juteinia alkoi yhä enemmän ahdistaa se havainto, etteivät suomen kielen kehittäjät näyttäneet millään pääsevän yksimielisyyteen siitä, millaista suomen yleiskielen olisi pitänyt olla. Kirjoituksessaan ”Pari sanaa suomeksi 1844” hän totesikin, ettei kuorma kulje matkan päähän, jos eivät vetäjät vedä samaan suuntaan. Vanhoilla päivillään Juteinin sanotaan suhtautuneen innottomasti ja väsyneesti suomalaisuuspyrkimyksiin.

Joka tapauksessa nuorempana Juteini toimi itse ja rohkaisi muitakin. Hänellä arvellaan olevan osuutensa siihen, että radikaalina savolaisuuden

puolestapuhujana ja tuotteliaana kynämiehenä tunnettu Carl Axel Gottlund innostui suomen kielen viljelemisestä. Työskennellessään kotiopettajana Juvalla Juteini tapasi 11-vuotiaan papinpojan, joka nuoresta iästään huolimatta tunnettiin jo lahjakkaana runojen ja laulujen sepittäjänä. Carl Axel oli syntynyt Ruotsinpyhtäällä ja hänen kotikielensä oli ruotsi, mutta perheen muutettua isän työtehtävien takia suomenkieliselle seudulle hän oli alkanut yrittää myös suomen kielen käyttöä. Juteini kehotti poikaa hylkäämään ruotsinkieliset runot ja käyttämään maan omaa kieltä, sillä ruotsalaisilla oli yllin kyllin runoilijoita omasta takaa, mutta suomen kielestä ei välittänyt kukaan, vaan sitä alennettiin ja poljettiin mielin määrin. Carl Axel lupasikin oikein kättä päälle lyöden ryhtyä suomen kielen käyttäjäksi. Varsinaisen suomalaisuusherätyksen hän näyttää kuitenkin kokeneen vasta myöhemmin omana opiskeluaikanaan Turussa ja Uppsalassa, sillä säilyneestä kirjeenvaihdosta päätellen hänen suomen kielen taitonsa oli vielä nuorukaisiässä aivan surkea.

Suomen kielen kuvausta ruotsiksi

Ensimmäiset suomen kieliopit laadittiin Ruotsin vallan aikana, ja ne olivat kaikki latinankielisiä. Ne eivät olleet tieteellisiä tutkimuksia, vaan ne oli tarkoitettu oppikirjoiksi muiden kielten puhujille, jotka syystä tai toisesta halusivat oppia suomea. Muita kieliä kuin latinaa alettiin suomen kieliopin kuvaamisessa käyttää vasta 1800-luvulla. Uranuurtaja oli Valkjärven kirkkoherra Johan Stråhlman, joka vuonna 1816 julkaisi saksankielisen kieliopin erityisesti Inkerinmaan suomenkielisen pappiskoulutuksen tarpeisiin. Julkaisukielen mukaisesti hän käytti teoksessa myös omaa nimeään saksankielisessä asussa Johann Strahlmann.

Juteini oli ensimmäinen, joka kuvasi suomen kieltä kotimaisella kielellä. Hänen kielitieteellinen pääteoksensa *Försök till utredande af Finska språkets grammatik* (I: 241-290) ilmestyi vuonna 1818. Osa sen aineistosta oli julkaistu jo aiemmin erillisinä kirjoituksina, mutta peruskieliopin osuus oli kokonaan uusi. Tässä kuten muissakin ruotsinkielisissä julkaisuissaan tekijä käytti sukunimestään asua Judén.

Vaikka Juteinin kielioppia on perinteisesti kuvattu irrallisten havaintojen kokoelmaksi, se sisältää myös tiiviin kokonaisesityksen kieliopin perusrakenteesta. Siihen kuuluvat kaikki tavanomaiset osat eli äänneoppi ja taivutusoppi sekä nominien että verbien osalta. Lisäksi esitellään erikseen pronominit, adjektiivit ja lukusanat. Uudenlainen ratkaisu oli erillinen esitys päätteistä ja liitepartikkeleista, joita kaikkia Juteini käsitteli malliparadigmoissaan taivutuselementteinä. Näiden peruskielioppia koskevien osioiden jälkeen tuli havaintoja sanaluokkien ja taivutusmuotojen suhteista, sanamuodostuksesta, sanojen merkityksestä ja lauseopin säännönmukaisuuksista. Lopussa oli jo aiemmin julkaistua aineistoa: huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta (*Anmärkningar uti finska skaldekonsten* 1816) (I: 57-68) ja perusteellinen pohdinta kirjoitustavan suomalaistamisen mahdollisuuksista (*Kritik öfver lån-bokstäfverna uti finska språket* 1816) (I: 79-87), johon liittyi runo ”Suomen kielestä”. Aivan lopuksi oli pieniä täydennyksiä edellä esitettyihin havaintoihin.

Kieliopillisissa pohdinnoissaan Juteini osoittautui oman tiensä kulkijaksi. Hän ei eksplisiittisesti tukeutunut mihinkään aiempaan kielioppiin eikä myöskään viitannut kielitieteelliseen lähdekirjallisuuteen. Tämä ominta-keisuus näkyi selvästi esimerkiksi sijamuotojen kuvauksessa. Vanhimmissa painetuissa suomen kieliopeissa esikuvana oli pidetty latinan sijajärjestelmää, mutta 1700-luvun ainoassa kieliopissa, Bartholdus Vhaelin *Grammatica Fennicassa*, kuvauksen perustana oli pidetty suomen kielen todellisia taivutusmuotoja, joille oli itsenäisesti annettu niiden perusmerkitystä kuvaavat latinankieliset nimitykset. Johann Strahlmann taas ei käyttänyt perinteisiä latinankielisiä termejä lainkaan, vaan antoi sijamuodoille niiden perusmerkitystä selittävät saksankieliset nimet: nominatiivi oli ”Wer-Kasus” eli ’kuka-sija’, genetiivi ”Wessen-Kasus” eli ’kenen-sija’ ja niin edelleen. Juteini käytti latinankielisiä termejä, mutta ei pitänyt jaottelun keskeisimpänä kriteerinä muotoa vaan merkitystä. Niinpä hänen esimerkkinä käyttämänsä *tuoli*-sanana muoto *tuolilla* saattoi edustaa kolmea eri sijamuotoa käyttöyhteyden mukaan: tapauksessa *tuolilla istua*, se oli päällä olemisen sija eli *Locativus superesse*; tapauksessa *tuolilla on neljä jalkaa*, se oli omistamisen sija eli *Possessivus* ja tapauksessa *tuolilla lyödä*, se oli välineen sija eli *Mediativus*.

Sijamuotojen erottelukriteereitä pohdittiin 1800-luvun myöhemmässä kieliooppikirjallisuudessa useaan otteeseen, mutta Juteinin valitsemaa ratkaisua pidettiin käytännössä mahdottomana. Esimerkiksi Elias Lönnrot korosti sitä, että kaikkia sijoja voitiin käyttää monenlaisissa lauseyhteyksissä, joten todellisia merkityksiä oli lukematon määrä. Sen sijaan konkreettinen muoto oli kenen tahansa helposti tunnistettavissa, joten se oli erottelukriteerinä käyttökelpoisempi.

Verbien preesenstaivutuksen monikossa Juteini valitsi hämäläismurteiset päätteet: *me hakkaamme, te hakkaatte*. Tämä ei nykylukijan silmissä vaikuta mitenkään merkittävältä asialta, koska samat päätteet ovat myöhemmin vakiintuneet kirjakielen standardimuodoiksi. Juteinin kieliopin ilmestymisaikana ei kuitenkaan ollut itsestään selvää, mitkä päätteet kirjakieleen lopulta vakiintuisivat, sillä Agricolan ajoista lähtien oli käytetty sekaisin eri murteiden tarjoamia vaihtoehtoja (*me hakkaam, hakkaan, hakkaamme, hakkaamma*), ja vielä 1800-luvullakin esimerkiksi Elias Lönnrot tietoisesti suosi *hakkaamma*-tyyppisiä päätteitä.

Juteinin taivutusopissa oli myös potentiaalimodus (*hakannen, hakannet* jne.), tosin konjunktiiivin preesensiksi nimettynä. Potentiaali on tyypillisesti itämurteinen muoto, jota länsimurteisiin perustuvassa vanhassa kirjakielessä ei juuri ollut käytetty. Merkittävin poikkeus oli kansanrunous ja sitä mukaileva taiderunous. 1800-luvun alussa potentiaali alkoi levitä myös muuhun kirjakieleen. Kansankielen kantaa mukaillen Juteini otti sen käyttöön todeten, että muoto oli mahdollinen lähinnä ko-kysymyksissä: *hakanneeko, mahtaneeko*.

Juteinin kieliopillisissa valinnoissa on kiinnostavaa se, että vaikka hän yleisesti ottaen kannatti neutraalia, alkuperäistä ”perustus-suomea”, muutamissa kohdin hän omissa kirjoituksissaan ja myös kieliopissaan käytti selvästi murteellisia ja muiden kirjoittajien kielestä poikkeavia vaihtoehtoja. Monikon toisen persoonan käskymuoto oli hämäläiseen tapaan *antakai, hakatkai*. Vielä suppeampi murrepiirre oli konjunktio *elli*, jota Juteini käytti yleisesti tunnetun *eli*-konjunktin asemesta.

Nykytutkimuksen kannalta Juteinin kieliooppikirjan arvokkainta antia edustavat kielenkäyttöä koskevat havainnot. Niiden perusteella saa hyvän

käsityksen siitä, millaiselta suomen kieli vaikutti 1800-luvun alussa asiantuntevan aikalaisen silmin katsottuna ja millaisia ongelmia sen kirjalliseen käyttämiseen liittyi. Havainnot olivat irrallisia ja epäsuhtaisia siinä mielessä, että niihin sisältyi satunnaisessa järjestyksessä sekä suuria periaatekysymyksiä että pieniä yksityiskohtia, mutta toisaalta juuri tällä tavoin nousee elävästi esiin suomenkielisen kynämiehen tuonaikainen todellisuus. Käytännön kirjoitustyössä Juteini itsekin joutui ratkaisemaan monia oikeakielisyysongelmia, ja ilmeisesti juuri näitä hän nosti esiin omissa havainnoissaan. Tuohon aikaan ei vielä ollut mitään kielitoimiston tapaista auktoriteettia, jolta olisi voinut saada opastusta ja neuvoja kielikysymyksissä, ja ensimmäinen suomen kielen yliopistovirkakin, käytännön kielenopetuksen tarpeita palveleva lehtoraatti, perustettiin vasta siinä vaiheessa, kun yliopisto Turun palon jälkeen siirrettiin Helsinkiin. Jokainen suomen kielen käyttäjä joutui siis toimimaan oman kielitajunsa varassa.

Kiinnostavia ovat myös Juteinin havainnot, jotka koskivat runojen sepittämistä. Pyrkimys runomitan noudattamiseen oli varsinkin virsirunoudessa johtanut sanojen mielivaltaiselta vaikuttavaan katkomiseen, ja Juteinin suuresti ihailema Porthan oli selvin sanoin pitänyt suomalaista taiderunoutta kielellisesti paljon kehnompana kuin kansanrunoutta. Niinpä myös Juteini pohti sitä, millaisia kielellisiä keinoja runoilijan oli luovallista tai suotavaa käyttää. Hän ei itse ollut mikään varsinainen mestari runousopin alalla, eivätkä hänen omat kalevalamittaiset runonsakaan täyttäneet kaikkia mitan vaatimuksia. Silti hänellä oli monipuolisen kielentuntemuksensa ja oman runoilijakokemuksensa ansiosta paljon sanottavaa siitä, millaista kieltä runoissa todella oli.

Sanojen liiallinen lyhentäminen pelkän riimin tähden oli Juteinin mukaan taitamattomuuden merkki. Sen sijaan murteista saattoi valita eri muotoja sen mukaan, mikä parhaiten sopi yhteyteen. Esimerkiksi omistusliitteen valinnalla saattoi vaikuttaa tavulukuun: *rahallaan* tai *rahallansa*. Monikon kolmannen persoonan imperfektimuodossakin oli tarjolla sekä lyhempi että pidempi vaihtoehto: *he olit* tai *he olivat*. Samoin potentiaalimuotoa saattoi lyhentää tarpeen mukaan: *sanonevatko* tai *sanoneetko*. Persoonapronomineja oli mahdollista korvata käyttöyhteyden mukaan joko lyhyemmillä muodoilla tai pelkillä päätteillä (*mun, sun; koskan, koskas* 'koska minä, koska sinä').

Myös sananmuotojen pidentämiseen oli tarjolla monenlaisia vaihtoehtoja. Yksikön kolmannen persoonan muotoon saattoi lisätä *-pi*-päätteen tarpeen mukaan: *antaa* tai *antaapi*. Monissa muodoissa pitkä vokaali oli mahdollista jakaa kahteen eri tavuun, kun lisäsi väliin konsonantin *h*, *t* tai *j*, esimerkiksi *armaan* tai *armahan*, *Jumalaa* tai *Jumalata*, *palaa* tai *palajaa*. Kahta samanlaista tavua ei kuitenkaan voinut panna peräkkäin, esimerkiksi muoto *pahaha* oli Juteinin mukaan mahdoton.

Juteinin tarjoamat vaihtoehtoiset muodot olivat todellisia murremuotoja, vaikka monet niistä olivatkin kirjakielessä hyvin poikkeuksellisia. Erityisen mielenkiintoinen Juteinin mainitseminen vaihtoehtoista oli hämäläismurteille ominainen kolmannen infinitiivin tunnuseton illatiivi tyyppiä *pakeneen* tavanomaisen *pakenemaan*-muodon asemesta. Tämä muoto on myöhemmin 1900-luvun jälkipuoliskolla osoittautunut hyvin ekspansiiviseksi ja levinnyt hämäläismurteista Helsingin puhekielen kautta kaikkialle arkiseen yleispuhekieleen. Juteinin aikana se oli kuitenkin vain paikallinen erikoisuus.

Vaihtoehtoisina esitettyjen muotojen todellisesta muodostustavasta ja historiallisista suhteista Juteinilla ei ymmärrettävästi ollut tieteellisesti perusteltua käsitystä. Tämä näkyy konkreettisesti siitä, että hän näkee konsonanttien lisäämisestä monet sellaiset tapaukset, joissa historiallisesti on kysymys aiemman konsonantin katoamisesta (todellinen kehityssuunta esimerkiksi *Jumalata* > *Jumalaa*). Hänellä ei ollut myöskään tietoa siitä, millä ehdoin mitään konsonanttia saattoi ”lisätä”. Esimerkiksi edellä mainittu *pahaha* ei ole mahdoton muoto sen takia, että siinä olisi kaksi samanlaista tavua peräkkäin, vaan siksi, ettei se edusta mitään historiallisen kehityksen välivaihetta toisin kuin esimerkiksi *pahahan*. Siinä nykyisen yleiskielen illatiivin päätte *-an* on syntynyt monivaiheisten ääntenmuutosten kautta (*-sen* > *-zen* > *-hen* > *-han* > *-an*).

Lainasanojen välttämistä Juteini piti suotavana, mutta aina se ei ollut mahdollista eikä tarpeellistakaan. Sananalkuisia konsonanttiyhtymiä hän piti erityisen huonoina, vaikka niitäkin kyllä esiintyi (*kruunattuna kunnialla*). Monessa tapauksessa Juteini totesi muodon tai ilmauksen oikeastaan virheelliseksi, mutta omasta puolestaan salli kuitenkin sen käytön. Esimerkiksi subjektin ja predikaatin kongruenssin sai jättää pois, joten runossa

kävi päinsä sanoa *ilo, riemu oli outo*, vaikka kirjakielessä sama asia olisi oikeammin kuulunut ilmaista *ilo ja riemu olivat oudot*. Komparatiivimuotoa *kauheampi* saattoi käyttää pidentämistarkoituksessa *kauhea*-muodon asemesta, vaikka kysymys ei olisikaan ollut vertailusta. Myös taipumattomana relatiivipronominina esiintyvä *kuin*-sana oli todellisessa kielenkäytössä mahdollinen, vaikka se tiukasti kieliopin mukaan olikin vääränlainen svetisismi.

Kielipedagogisia ohjeita

Suomalaisella aapisella oli Juteinin aikana jo pitkät perinteet, sillä ensimmäinen suomeksi painettu teos oli ollut Mikael Agricolan *Abckiria* vuodelta 1543. Agricolasta alkaen aapisten keskeinen asiasisältö oli ollut kristinopin perusasioiden opettaminen. Juteinikaan ei vuonna 1816 ilmestyneessä *Lasten Kirjassa* (I: 89-99) unohtanut korostaa Jumalan hyvyttä ja kristillisten arvojen merkitystä, ja ensimmäisten lukukappaleiden joukossa oli myös rukous, joka perinteisesti oli aloitettu sanoilla ”Isä meidän”. Juteinin versiossa alku oli kuitenkin muokattu suomalaisemmaksi ”Meidän Isämme”. Rukouksen jälkeen ei enää tullut perinteiseen tapaan kymmentä käskyä, vaan niiden paikalla oli kolme kovaa kieltoa ja kolme kallista käskyä perusteluineen. Juteinin oppikirjan yleisilme oli selvästi maallisempi kuin aiempien aapiskatekismusten. Kirjan lopussa todettiin, että lukemisen harjoittelun lisäksi teoksella oli myös moraalinen tavoite: lapsen sydämen taivuttaminen hyvyteen. Sen sijaan autuuden opin opettaminen piti Juteinin mukaan lykätä myöhemmäksi, kunnes lapsi itse ymmärtäisi ja pystyisi arvioimaan uskonasioita.

Ajan tavan mukaan *Lasten Kirjassa* käytettiin fraktuurakirjaimistoa, mutta myös ”latinaiset puustavit” mainittiin, ja niillä oli kirjoitettukin lukukappaleiden loppuun tiivistettyjä opetuksia. Tavanomaisten kirjainten ja kirjainyhdistelmien lisäksi Juteini esitteli tärkeimmät ”nummerotelli lukumerkit” lukutapoineen. Esityksen lopussa oli esimerkkiluku 123’456,789, joka ohjeen mukaan piti lukea ”sata kaksi kymmendä kolme (kertaa) tuhannen tuhatta, neljä sataa viisi kymmendä kuusi tuhatta, seitsemän sataa kahdeksan kymmendä ykdeksän”. Ohjeesta samoin kuin lu-

kusanojen luettelosta näkyy, ettei Juteini tuntenut tai ainakaan käyttänyt lukusanaa *miljoona*. Tavallisin ilmaus olikin näihin aikoihin vielä *tuhannen tuhatta*, vaikka myös *miljoona*-sanaa oli jonkin verran käytetty kirjakielessä jo 1700-luvun loppupuolelta lähtien.

Merkittävä edistysaskel aapisessa oli kaikkien tarpeellisten välimerkkien järjestelmällinen esittely. Itse merkkien lisäksi Juteini mainitsi myös niille nimet. Hänen käyttämänsä nimistö ei kuitenkaan vakiintunut käyttöön, ja useimpien merkkien nimitykset ehtivät muuttua vielä moneen kertaan 1800-luvun mittaan. Ainoastaan *kysymysmerkin* nimitys on säilynyt samanlaisena Juteinista nykysuomeen asti. Myös *välimerkki* on Juteinin uudissana, mutta hän ei käyttänyt sitä nykyisen kaltaisena yleisterminä vaan puolipisteen nimityksenä.

Lasten Kirjan taustalla vaikuttaneita ajatuksia ja tavoitteita Juteini valotti opettajien oppaaksi tarkoitettussa kirjasessaan *Lyhyt Neuwo Lapsen Opettajalle* (I: 101-108). Aivan aluksi hän tähdensi sitä, ettei lukemisen opettamisessa pitäisi kiirehtiä eikä painostaa, vaan oppimisen piti tapahtua lapsen oman taipumuksen ja kiinnostuksen mukaan. Sitten hän selosti yksityiskohtaisesti, missä järjestyksessä asioita piti opettaa. Kirjaimia esitellessään hän totesi, ettei vieraista kielistä lainattuja ”puustavia” (*b, c, d, f, g, x, z*) suomessa oikeastaan kaivattaisi, sillä ne olivat rasitukseksi kielelle, mutta yhtä kaikki ne olivat mukana hänen esityksessään, koska ne kuuluivat kirjakieleen. *Kirjain*-sanaa ei Juteini vielä käyttänyt, sillä se on tunnetusti vasta Erik Alexander Ingmanin muodostama uudissana vuodelta 1834.

Lukemista koskevat ohjeet olivat yksityiskohtaiset. Esimerkiksi *lieko-* ja *ruoka*-sanoista Juteini totesi, että nominatiivista poiketen niiden genetivimuodot piti ääntää *liion* ja *ruuan*. Myös *syödä*-verbin lukemisessa piti huomata, että jos *d* jätettiin pois niin kuin useissa murteissa tapahtui, oli yö-diftongin asemesta äännettävä *yy*, siis esimerkiksi *syyään*, mutta jos *d* oli ”pysyväinen”, niin myös diftongi säilyi.

Koska lukemaan opittiin tavaamalla, Juteini käsitteli myös tavujakoa ja sen perusteita, ja tämän hän teki hyvin nykyaikaisella ja edelleen paikkansa pitävällä tavalla. Vokaalien välisen konsonantin hän totesi kuuluvan aina jälkimmäisen tavun alkuun: *i-sä*. Vokaalialkuisia tavuja saattoi esiintyä vain

sanan alussa tai vokaalin jäljessä (*ih-mi-nen, ra-on*). Vedoten siihen, ettei suomen kielen omaperäisissä sanoissa ollut sananalkuisia konsonanttiyhtymiä, Juteini jakoi myös sanansisäiset yhtymät niin, ettei konsonanttiyhtymää tullut tavun alkuun: *kos-ka, vas-ta*. Tässä kohdin suomi poikkesi ruotsista, jossa sekä sanan- että tavunalkuiset konsonanttiyhtymät olivat mahdollisia.

Diftongeista Juteini totesi, että monet niistä (*au, ou, uo, eu, ie, iu, äy, öy* ja *yö*) olivat mahdollisia vain ensimmäisessä tavussa. Esimerkiksi *au* oli ensi tavussa diftongi (*kau-nis, lau-lu*), mutta ensi tavua kauempana se piti jakaa kahteen eri tavuun: *ma-na-us, ta-va-us*. Ainoastaan *i*-loppuiset vokaalijonot saattoivat olla kaikissa asemissa diftongeja.

Tarkat neuvot annettiin myös välimerkkien oikeasta käytöstä ja merkkien lukemisesta. Esimerkiksi ”eroitusmerkin” eli pilkun kohdalla oli lukiessa tehtävä ”vähäinen pisätys”, mutta ”väli-merkin” eli puolipisteen kohdalla oli alennettava ääntä ja pidettävä pitempi tauko. Kysymysmerkistä Juteini kommentoi, että se olisi oikeastaan lisättävä lauseen eli ”meaningin” alkuun, koska se vaikutti koko lauseen sävelkulkuun. Oikeaa lukemista piti harjoitella ensi alkuun vain sillä tavoin, että opettaja oli koko ajan kuulemassa. Muuten lapsi olisi saattanut tottua huolimattomaan tai väärään lukemistaan tai peräti langennut salaisesti laiskottelemaan.

Kielitieteellisesti arvokas havainto koski suomen vokaalisointua sekä *e:n* ja *i:n* asemaa neutraaleina vokaaleina. Tässäkin kohdin Juteinin terminologia poikkesi nykyisestä, kun hän nimitti takavokaaleja (*a, o, u*) ”kovaäänellisiksi”, etuvokaaleja (*ä, ö, y*) ”pehmeä-äänellisiksi” ja neutraaleja vokaaleja (*e, i*) ”keskiäänellisiksi”, mutta vokaalien yhdistymistä koskevat säännöt olivat nykykielen mukaiset. Vokaalisointu piti ottaa huomioon erityisesti silloin, kun sanoja taivutettiin tai johdettiin. Ainoastaan lainatuissa tai yhdistetyissä sanoissa ”puustavien sekoitus” oli mahdollinen.

Ei teoreetikko vaan soveltavan kielentutkimuksen uranuurtaja

Juteinin kieliopilliset kirjoitukset ilmestyivät kaikki hänen uransa alkupuolella aikana, jolloin kielentutkimusta sanan nykyaikaisessa merkityksessä vasta aloiteltiin. Suomen kieltä koskevaa teoreettista keskustelua ei käyty, eikä oikeastaan ollut mitään sellaista tiedeyhteisöäkään, jossa se olisi ollut mahdollista. Suomen kielen yhteiskunnallisen aseman parantamisesta kyllä keskusteltiin jo 1810-luvulla, mutta itse kielen hyväksi oli ehditty tehdä tuskin mitään. 1800-luvun tunnetuimmat kielimiehet astuivat näyttämölle vasta myöhemmin. Esimerkiksi Juteini oli jo julkaissut kolmisenkymmentä eri teosta siihen aikaan kun Elias Lönnrot vasta aloitteli opiskeluansa Turun Akatemiassa.

Loistava poikkeus oli Gustav Renvall, Juteinin ikätoveri, joka opintonsa päätettyään toimi Turun katedraalikoulun opettajana, Turun Akatemian suomen kielen dosenttina ja kasvatusopin apulaisena. Hän julkaisi vuosien 1810 ja 1811 aikana moniosaisen latinankielisen väitöskirjan, joka käsittelee suomen oikeinkirjoitusta ja sanojen oikeaa ääntämistä. Muutamaa vuotta myöhemmin hän julkaisi laajan latinankielisen esityksen nominien sijamuodoista ja niiden käytöstä eri lauseyhteyksissä. Lisäksi hän valmisti suomen kielen tieteellistä kielioppia, mutta sen hän julkaisi vasta kuolemansa kynnyksellä vuonna 1840.

Renvallin töitä voi lukea kuin nykyaikaisia tutkimuksia. Luotettavan, täsmällisesti kuvatun aineiston ja terävän analyysin lisäksi niissä oli runsaasti viittauksia kansainväliseen teoriakirjallisuuteen. Ne julkaistiin tiedeyhteisön piirissä, ja niillä oli suuri vaikutus fennistiikan ja kielenohjailun kehitykseen, tosin viiveellä, sillä töiden ilmestymisaikana ei juurikaan ollut sellaisia lukijoita, jotka olisivat pystyneet arvioimaan ja ymmärtämään niiden tieteellistä merkitystä. Myöhemmin erityisesti Elias Lönnrot, joka itsekin luki ja kirjoitti latinaa sujuvasti, tukeutui tämän tästä Renvallin esityksiin. Tällaisten teosten rinnalla Juteinin saavutukset vaikuttivat varsin harrastelijamaisilta.

Joka tapauksessa Renvallin arvio Juteinista oli myönteinen. Tämä tuli ilmi vuonna 1818, kun Renvallille tarjoutui tilaisuus ryhtyä laatimaan suomen kielen sanakirjaa pietarilaisen kreivin Nikolai Rumjantsevin rahalli-

sella tuella. Koska kysymyksessä oli mittava urakka, pohdittiin apulaisen hankkimista, mutta vaihtoehtoja oli äärimmäisen vähän. Tanskalainen kielentutkija Rasmus Rask, joka toimi sanakirjahankkeen käynnistäjänä ja yhteysmiehenä Pietarin suuntaan, ehdotti yhteistyökumppaniksi Turun Akademian historian apulaista, savolaissyntyistä Reinhold von Beckeriä, jonka suomen kielen taito tiedettiin erinomaiseksi. Renvall kuitenkin vastusti ehdotusta, koska Beckerillä ei tähän aikaan ollut vielä mitään kirjallista näyttöä tieteellisestä pätevyydestään suomen kielen alalla. Hänen oma ehdokkaansa oli Juteini, josta hän totesi: ”Ensimmäinen kaikista on kuitenkin sihteeri Judén, kieltämättä yksi meidän parhaita suomalaisiamme, sekä tietopuolisesti että käytännöllisesti.” Hankaluutena oli kuitenkin se, että Juteini asui Viipurissa, ei Turussa. Lisäksi Juteinilta puuttui Renvallin mukaan latinan kielen taito. Senkin Renvall vielä totesi, että sanakirjatyötä oli oikeastaan mahdotonta jakaa useammalle tekijälle, koska työn suunnittelussa ja työtavassa piti noudattaa yhtenäistä linjaa alusta loppuun asti. Niinpä hän piti lopulta parhaana työskennellä yksin.

Antaessaan ensimmäistä arviotaan Juteinin kielellisistä ansioista Renvall ei vielä ollut tutustunut Juteinin kielioppikirjaan. Kun Rask keskustelun jatkuessa kysyi hänen mielipidettään teoksesta, hän totesi asioiden käsittelyn olevan siinä melkoisen hataraa. Sekä Renvallilla että Raskilla oli omat ajatuksensa siitä, miten suomen kielen rakennetta olisi pitänyt kuvata, ja Juteinin esitys poikkesi niistä monessa suhteessa. Eroja oli myös Renvallin ja Raskin kesken esimerkiksi terminologiasta ja kirjoitustavasta. Rask kannatti kirjoitusjärjestelmää, jossa vokaalien pituutta osoitettaisiin kirjaimen päälle tulevalla aksenttimerkillä eikä suinkaan kahdella peräkkäisellä kirjainmerkillä. Monet kielen kuvaamista koskevat kysymykset jäivät vielä toistaiseksi avoimeksi, mutta ilmeisesti Juteinin omaperäiset kielioppiratkaisut eivät vakuuttaneet sen enempää Raskia kuin Renvalliakaan.

Aivan kirjaimellisesti ei voine pitää paikkaansa se, ettei Juteini olisi osannut latinaa, koska vielä tähän aikaan latina oli tärkeä kieli sekä koulujen oppiaineena että yliopistohumanistien kansainvälisenä kielenä. Näin ollen sen opiskelulta oli käytännössä jokseenkin mahdotonta välttää, jos ylipäänsä oli päättänyt lähteä opintielle. Ilmeisesti Juteinin latinan taito ei kuitenkaan ollut niin hyvä, että hän olisi pystynyt käyttämään kieltä yhtä vapaasti ja monipuolisesti kuin Renvallin tapaiset humanistioppineet. Sanakirjatyössä

latinan taito oli joka tapauksessa tärkeä, sillä suomalaisten sanojen selityskielinä olivat rahoittajan ehtojen mukaisesti kansainvälisesti tunnetut kielet, tässä tapauksessa latina ja saksa.

Juteini ei ilmeisesti itsekään ollut kovin kiinnostunut pääsystä akateemisiin piireihin. Matkallaan Pietariin Rask poikkesi myös Viipuriin tapaamaan Juteinia, jolta hän olisi halunnut saada oppia käytännön suomen kielessä, mutta Juteini, joka tuohon aikaan oli vielä poikamies, oli kovin kiireinen eikä ilmeisesti edes pyrkinyt järjestelemään aikatauluaan Raskin toiveiden mukaan. Päinvastoin Juteini otti Raskin mukaansa klubille, jossa hän itse viihtyi erinomaisesti pelaten korttia ja laulaen juomalauluja ystäviensä kanssa. Rask odotteli aikansa, joi teetä, kyllästyi ja lähti pois. Seuraavana päivänä Juteini kävi Raskin luona katsomassa tämän uusia kirjoja ja lupasi tulla opettamaan suomen kielen puhumista, mutta häipyi sitten taas tavoittamattomiin useaksi päiväksi. Lopulta Rask päätti jatkaa matkaansa aiemmin kuin oli oikeastaan aikonut, mutta lähetti Juteinille vielä kirjallisen kutsun saapua häntä tapaamaan illalla. Tällä kertaa Juteini tulikin ja opetti Raskia sen minkä rajallinen aika antoi myöten. Kirjeenvaihdosta päätellen molemminpuolinen kunnioitus ja arvostus vallitsivat miesten välillä tämänkin jälkeen, mutta mihinkään läheisempiin yhteistyösuhteisiin tämä tapaaminen ei johtanut. Raskin vaikutus näkyi kuitenkin Juteinin *Lasten Kirjan* toisessa painoksessa sillä tavoin, että antiikvakirjaimia eli ”latinaisia puustavia” esitellessään Juteini pohti mahdollisuutta merkitä pituutta Raskin ehdottamaan tapaan aksenttimerkillä. Omissa julkaisuissaan hän ei kuitenkaan ottanut tätä tapaa käytäntöön.

Vaikka Juteinista ei siis tullut Renvallin kumppania sanakirjatyössä, Renvall otti Juteinin kielihavaintoja huomioon sanakirjansa artikkeleissa tarpeen mukaan, ja Juteinin teokset mainittiin sanakirjan lähdeaineistona kirjan esipuheessa. Myös Anders Johan Sjögren, joka Raskin innostamana ja avustamana oli päässyt Pietariin aloittelemaan loistavaa tieteellistä uraansa, kehui vuonna 1821 ilmestyneessä suomen kielen ja kirjallisuuden kuvauksessaan Juteinin kielioipin sisältävän monia osuvia huomioita, vaikkakin myös hänen mukaansa Juteinin esityksestä puuttui tiukka järjestelmällisyys.

Kaikesta päättäen Juteini oli omimmalla alallaan kirjoittajana, kääntäjänä

ja käytännön kielimiehenä. Omissa teoksissaan hän tarjosi hyvän kielen mallia muille kirjoittajille ja toi kirjakieleen uusia, käyttökelpoisia sanoja, esimerkiksi johdoksia kuten *jutelma*, *murre* ja *varmistua* tai yhdyssanoja kuten *kirjapaino*, *kysymysmerkki* ja *painovirhe*. Selvästi edellä aikaansa hän oli noudattaessaan periaatetta, jonka mukaan murteita yhdistelemällä ja niiden yhteisiä aineksia suosimalla saataisiin aikaan yleisesti ymmärrettävä kirjakieli.

Erityisen suuri merkitys oli sillä, että Juteinin julkaisut ja suomen kielen aseman parantamista koskevat ajatukset oli suureksi osaksi kirjoitettu suomen kielellä ja suunnattu tavalliselle kansalle. Juteinin aikana monet pyrkimykset ja keskustelut suomen kielen kehittämiseksi jäivät vain akateemisten sisäpiirien asiaksi, joka ei koskettanut tavallista suomen kielen puhujaa. Juteinin ansiosta myös kansanhimiset saattoivat herätä pohtimaan suomen kielen merkitystä ja oivaltaa, että muutkin kuin korkeasti oppineet yliopistoihmiset saattoivat julkaista sillä omia ajatuksiaan ja teoksiaan.

Jälkeenpäin on vaikea ymmärtää sitä, miten yksin Juteini oli alkaessaan edistää suomen kielen asiaa ja millaista siviilirohkeutta suomen kielen merkityksen korostaminen näissä oloissa vaati. Suomalaisen kansallishengen vaikutus alkoi yhteiskunnallisen toiminnan tasolla näkyä vasta 1840-luvun puolimaista lähtien, ja todellisia voittoja suomen kielen aseman kehityksessä saatiin odottaa 1800-luvun jälkipuoliskolle asti. Jos murteiden paremmuudesta, sijamuotojen määrästä ja termien valinnasta kiistelevät kielimiehet olisivat keskittyneet olennaiseen ja toimineet yhtä ahkerasti, käytännöllisesti ja päättäväisesti kuin Juteini, suomen yleiskielen syntyä olisi tuskin tarvinnut odotella 1800-luvun lopulle asti.

Kirjallisuus

Forsberg, Hannele. *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 720. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1998.

Judén, Jac. *Försök til Utredande af Finska Språkets Grammatik.* Wiborg: And. Cederwall 1818.

Judén, Jac. *Kritik öfver Lån-Bokstäfverna uti Finska Språket.* Wiborg: And. Cederwall 1816.

Juteini, Jak. *Ajan Wiete, elli Moninainen Runo-Kokous.* Wiipuri: And. Cederwall 1817.

Juteini, Jak. *Lasten Kirja. Koetus Jaakko Juteinilda.* Wiipuri: And. Cederwall 1816. Toinen paino, josta on Parannettuna ja lisättynä ulos andanut Jak. Juteini. Wiipuri: And. Cederwall 1819.

Juteini, Jak. *Lyhyt Neuwo Lapsen Opettajalle.* Wiipuri: A. Cederwall 1816.

Juteini, Jak. *Runon Tähteitä.* Wiipuri: A. Cederwall 1826.

Juteini, Jak. Pari sanaa suomeksi 1844. – Lisäys teokseen *Jak. Juteinin Kirjoja. Neljäs Osa.* Wiipuri: J. Alfthanin kirjapaino 1857.

Juteini-kirja. Kirjoituksia Jaakko Juteinilda. Huwiksi ja hyödyksi. Toimittanut V.-P. Bäckman. Hattula – suomen kielen kunta 2008.

Korhonen, Mikko. *Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828—1918. The History of Learning and Science in Finland 1828—1918 Vol. 11.* Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1986.

Krohn, Julius. *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon osakeyhtiö 1897.

Leskinen, Heikki. Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä. *Suomi* 115:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1970.

Lönnrot, Elias. *Valitut teokset 2. Mehiläinen.* Toimittanut Raija Majamaa.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 531. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1990.

Mikkola, J. J.. *Hämärän ja sarastuksen ajoilta*. Porvoo - Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1939.

Rask, Rasmus. Ote tanskankielisestä päiväkirjasta 1818, kopioinut E. N. Setälä ja julkaissut Kuuno A. TalviOja teoksessaan *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa*.

Renvall, Gustavus. *Dissertatio Academica de Signis Relationum Nominalium in Lingua Fennica*. Aboæ 1815–1817.

Renvall, Gustavus. *Dissertationis de Orthoëpia et Orthographia Linguae Fennicae Pars Prior*, Aboæ 1810.

Renvall, Gustavus. *Dissertationis de Orthoëpia et Orthographia Linguae Fennicae Pars Posterior*, Aboæ 1811.

Renvall, Gustav(us). Bref från Gustaf Renvall till Rasmus Rask ären 1818–1819 meddelad af R. A. Renvall. *Suomi II:1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1818.

Renvall, Gustavus. *Suomalainen Sana-Kirja*. Aboæ 1823, 1826.

Sarajas, Annamari. *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa*. Helsinki 1956.

Sjögren, Anders Johan. *Ueber die Finnische Sprache und ihre Literatur*. St. Petersburg 1821.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa*. Heinola 1915.

Jaakko Juteini – suomalaisen satiirin uranuurtaja

H. K. Riikonen

Usein on väitetty satiirin olevan vain vähän harrastettu laji suomalaisessa kirjallisuudessa. Väite on kuitenkin aiheeton: satiirilla ja väljemmin sanottuna satiirisella ilmaisutavalla on Suomessa pitkät perinteet. Pikemminkin voisi ajatella, että väite osuisi oikeampaan hienostuneemman ironian kohdalla, ainakin jos tukeutuu lehtien yleisöosastokirjoituksiin, jossa ironiaa tuskin voi käyttää ilman, että joku sen ymmärtää väärin. Kun satiiri käsittelee usein ajankohtaisia ilmiöitä, monet satiirit on yksinkertaisesti aikasidonnaisina unohdettu, mutta toisaalta on monia edelleen lukemisenarvoisia kotimaisia satiireja. Suomalaisen satiirin varhaisempaan historiaan kuuluu olennaisena kirjailijana Jaakko Juteini. Hänellä on sekä runo- että proosamuotoisia satiirisia tekstejä, sekä suomen- että ruotsinkielisiä. Juteinin tuotantoa monipuolisesti tarkastelleet Kuuno A. TalviOja ja Jouko Teperi eivät oikeastaan ole käyttäneet satiiri-termiä Juteinin yhteydessä. Siitä johtuen Juteinin asema nimenomaan suomalaisen satiirin uranuurtajana ei ole tullut kyllin selvästi ilmi.

Pilkkakirjoituksia Viipurissa

Viipurissa toimineena Juteinilla oli kuitenkin joukko edeltäjiä satiirisen ilmaisutavan osalta alkaen jo Viipurissa käytetyistä haukkumasanoista. Niitä tutkineilla Lena Huldénilla ja Marika Tandefeltilla on ollut herkullinen aineisto käytettävissään: ruotsinkielisten ilmaisujen ohella esimerkiksi seka-kielinen sana ”*märrevittunpoika*” ja suomen sanat ”*sikavittu*” ja ”*perkeleen jäsen*”. Viipurissa jatkui myös niin sanottu paskillien traditio. Vaikka termi ”paskilli” tuo sattuvasti mieleen suomen sanan - eräänlaisesta kirjallisesta paskanheitosta oli kysymys - sana on etymologialtaan aivan toista perua. Lähtökohta on Italiassa, Roomasta 1500-luvun alussa löydetystä pasquino-ryhmästä, joka oli kopio kreikkalaisesta Menelaosta ja Patroklostä esittävistä patsaista. Siihen ja muihinkin patsaisiin ryhdyttiin kiinnittämään (poliittisia) häväistyskirjoituksia. 1500-luvulla kirjoitettiin muutenkin häväistyskirjoituksia, joita ryhdyttiin nimittämään paskilleiksi. Sittenmin Viipurissa pilkkakirjoitukset olivat varsin laajalle levinnyt kirjallisen ilmaisun laji. Niiden kohteeksi joutuneet turvautuivat toisinaan myös viranomaisten apuun, mutta useinkaan ei ollut mahdollista tuomita itse kirjoittajia, sillä nämä olivat tavallisesti anonyymeja.

Paskillien anonyymiyteen oli yksi merkittävä poikkeus, saksalaissyntyinen Paul Moij 1600-luvun jälkipuoliskolla. Hänen satiirinsa kohteena olivat erityisesti Viipurin raatimiehet. Moij oli valinnut satiirille ominaisen keinon: hänen paskillinsa käsittelee kaupunkia ja sen henkilöitä kaupungissa vierailevan ulkomaalaisen silmin. Kirjoitus johti oikeusjuttuun. Pilkkaavia ja oikeudenkäynteihin johtaneita kirjoituksia tavataan 1600- ja 1700-luvuilta muistakin Suomen kaupungeista.

Juteinin taustaa

Jaakko Juteini nousi merkittävimmäksi satiirikoksi 1700-luvulla syntyneistä suomalaisista kirjailijoista. Juteini oli opiskellut Turussa, jossa Henrik Gabriel Porthan oli runousopin luennoillaan käsitellyt myös iva- ja satiirikirjallisuutta. Häntä runoilijana opastanut Frans Mikael Franzén oli itsekin viljellyt satiirista ilmaisutapaa. Turussa Juteini oli omaksunut valistusaat-

teita ja toimi niiden hengessä. Aleksanteri I:n Juteini näki valistuksen toteuttajana kutsuen tätä eräässä runossaan sanoilla ”Valistuksen vaikuttaja, / rakendaja rauhan, riemun” (I: 135). Valistukselliset ihanteet ja tarkoitusperät tulevat esille Juteinin kohdalla siinäkin, että hän puhui eräässä runossaan ukkosenjohdattimesta, joka oli amerikkalaisen valistuksen edustajan Benjamin Franklinin keksintö. Kun tunnettu ruotsalainen oppihistorioitsija Tore Frängsmyr on suorastaan kyseenalaistanut valistuksen Ruotsissa - hän näkee vain aivan muutamat henkilöt sen edustajina - hän ei ole ottanut huomioon valistuksen esiintymistä valtakunnan reuna-alueilla ja myös ajallisesti myöhään, mistä Porthan oppilaineen ja esimerkiksi Jaakko Juteini ovat osoituksena.

Valistuksellista toimintaansa toteuttaessaan Juteini joutui arvostelemaan olevia oloja ja tätä kautta hänestä tuli myös satiirikko. Tässäkin hän jatkoi valistusfilosofien perinnettä, sillä nämä olivat luoneet joukon sittemmin klassisiksi muodostuneita satiirisia tekstejä. Omissa rajallisissa puitteissaan Juteini oli näiden perinteen jatkaja.

Vaikka Juteinin teosten ja kirjoitusten otsikoissa ei esiinny sanaa satiiri, niissä on kuitenkin useita sellaisia sanoja, jotka viittaavat satiiriseen ja komedialliseen otteeseen: ”pila”, ”huwitus-sanoma”, ”hupaus”, ”hupailema” jne. Huomattava osa näistä teoksista on humoristisia ja koomisia, mutta monesti voidaan puhua myös satiirista. Seuraavassa keskitytään luonnollisesti satiirisiin teksteihin. Juteinin satiirisia sävyjä sisältävä kritiikki olevia oloja kohtaan tulee esille etenkin (pienemmät painatteet pois lukien) hänen kolmessa teoksessaan, joista varhaisin oli *Kirjoituksia Jak. Juteinilda. Ensimmäinen osa* (1810) (I: 21-33), toinen *Pila-Kirjoituksia* (1816) (I: 109-119) ja kolmas *Ajan Wiete elli Moninainen Runo-kokous* (1817) (I: 151-166).

Satiiria pappeja ja virkamiehiä kohtaan

Ensimmäisessä kokoelmassa yhteiskuntakritiikki on vielä määrällisesti vähäistä, mutta kuitenkin ilmeistä. Esille tulee varsinkin virkamiesten lahjottavuus, olipa kysymyksessä pappi, poliisi (komisarjus) tai linnoituksen komendantti. Esimerkiksi papista todetaan:

--

woilla pappi woiteleepi
ilon autuuden awaimen,
lukun raswalla lujemman.

Sielun laskeepi sisälle
iänkaikkiseen ilohon,
kosk' on hinda hyppyisissä. (I: 27)

Kun ensimmäisessä kokoelmassa kritiikki jäi vähäiseksi, niin seuraavassa kokoelmassa, *Pila-Kirjoituksissa*, se on johtavassa asemassa. Kritiikki kohdistuu jälleen virkamiehiin. Kohteena ovat erityisesti tuomarit, jotka osoittautuvat sekä lahjottaviksi että virkaansa huonosti hoitaviksi. Juteini jatkaa myös ensimmäisessä kokoelmassa esillä ollutta papiston kritiikkiä. Pappien kohdalla mainitaan siitä, etteivät nämä elä opetustensa mukaisesti, vaan ovat ahneita ja lahjottavia. Kuvaavasti Juteini oli aikaisemmin julkaistussa sananlaskukokoelmassaan ottanut mukaan sananlaskun ”Säkkiinsä päin pappikin saarnaa” (I: 319) (vrt. sanonta ”Pohjaton kuin papin säkki”), mikä osoittanee, että kritiikkiä papistoa kohtaan oli esiintynyt myös kansan parissa.

Ajan Wietteeseen sisältyvässä runossaan ”Kiwi-piirros Häpy-patsaassa Suomen Oppineille” Juteini otti kovin sanoin kantaa kielikysymykseen ja syytti virkamiehiä oman kielen hylkäämisestä. Runon otsikkokin viittaa satiiriin: ”kiwi-piirros häpy-patsaassa” tarkoittaa häpeäpaaluun kirjoitettua tekstiä, inskriptiota. Runon mukaan Suomen kansa on kyllä ravinnut omia oppineita, mutta:

--

miehet muukalaiset, lihawina lewossansa,
oman onnen kalwehessa,
hylkäsivät koto-kielen
walistuksen wahingoksi,
häpiäksi kansa-kunnan,
jok' on tyhmästi jätetty
epä-luulon erä-maahan. (I: 157)

Runossaan ”Kolme aikaa” (1817) Juteini puhuu siitä, miten aluksi esi-isien aikana vallitsi rohkeus ja rehellisyys, kun taas sitä seurasi toinen aika, jolloin kunnia hylättiin; tulossa on kuitenkin kolmas, ”valistuksen vaikuttama” aika, mutta ei kovin pian, sillä toinen aika ei vielä ehdi ”lähemmäksi loppuansa”. Kyseisenä toisena aikana on myös kotoinen kieli unohdettu:

Moni vailla miehen mieltä
ylen katsoi kotokielen
valistuksen vahingoksi. (I: 153)

Juteinin sävy ei kuitenkaan ole pelkästään satiirinen. Hän esittää myös ohjeita tuomareille ja kehottaa kansaa tarkkailemaan virkamiehiä ja panemaan merkille heidän virheensä. Roistot on kuitenkin otettava kiinni, eli kuten Juteini esittää hauskaasti etsintäkuulutuksen muotoon kirjoitetussa runossaan ”Perään kuulutus”. Virheellisiin menettelytapoihin ja laittomuuksiin syylistyneet pitää ottaa kiinni ja saattaa heidät edesvastuuseen. Kaikista havaitsemistaan puutteista ja vääryyksistä huolimatta Juteini pysyi optimistina. Mutta hän myös uskoi satiirisen ilmaisutavan voimaan:

Pisto-puhe pilkallansa
ombi lyömistä lujembi,
itse tosi toisinansa
korwapuustia kowembi. (I: 137)

Vastahyökkäyksiä ja vastineita

Pappeja ja virkamiehiä ivannut Juteini sai osakseen myös aikamoisen vastahyökkäyksen. Kymissä ja Virolahdella toiminut kappalainen Fr. J. Ahlqvist (1784–1847) kirjoitti runomuotoisen, paskillin perinnettä jatkavan kirjoituksen, jossa hyökättiin Juteinin ajatusten ja motiivien kimppuun. Anonyyminä julkaistun runon omistuslauseessa todettiin, että kyseessä oli vastaus Juteinille ”hänen kelvottomain ja usein juuri hävittömäin Runoinsa päälle”. Ahlqvistin hyökkäys alkoi raflaavasti:

Voi sun juttujas, Juteini
villitsijä veisujasi.
Mitäs konna kirjoittelet
Mitä leuoistas laseksit
aivan ilman ajatusta
Mitäs pappeja paneksit
koiran hampailla kaluilet
valat paksulta valetta.

Ahlqvist pyrki osoittamaan virheellisiksi Juteinin tiedot pappien ahneudesta korostaen, että nämä olivat palkkansa ansainneet. Samalla Ahlqvist korosti sitä, miten vaarallista oli yllyttää talonpoikia. Ahlqvistin mielestä vaarallisia olivat myös Juteinin kirjoittamat juomalaulut, joilla tämä oli yrittänyt ”enentää pahuutta” ja ”johdatella juopumukseen”. Ahlqvist osoit-

taa kieltämättä tiettyä kykyä värikkääseen kielenkäyttöön, kun hän kuvailee talonpoikien juopotteleva elämäntapaa: kun nämä – kuten Jouko Teperi on tiivistänyt Ahlqvistin runon sisältöä – ovat märehineet nuuskaa, juoneet, mökellelleet, lyöneet korttia, tapelleet, katkoneet toistensa jäseniä ja valutelleet nuuskaräkiä vaatteilleen, on tuloksena se, että he painuvat pöydän alle. Asiaan kuului luonnollisesti se, että Ahlqvist oli kokonaan sivuuttanut kaiken sen, mitä Juteini oli sanonut kirjoituksissaan kohtuudesta ja hyvis-tä tavoista, joihin oli talonpoikia kehottanut. Juteinihan oli todennut, että kohtuuttomasti juotuna:

--

viina järjen jähdyttääpi,

sorkat saattaapi monelle,

muuttaa miehen mullikaksi.

Ahlqvistin runossa oli paljolti kyse henkilökohtaisesta hyökkäyksestä, jossa loukkaavia sanoja ei säästely. Juteini on runon mukaan konna, hänellä on käärmeen kieli, hänen kirjoituksensa ovat koiran luun kaluamista ja hänen säkeensä, jotka olivat paksua valhetta, oli kirjoitettu syyhyisillä sormilla. Jouko Teperin mielestä Ahlqvistilla oli yksi ainoa positiivinen ehdotus: ajatus suomenkielisen sanomalehden (aviisin) perustamisesta talonpoikien opettamiseksi.

Juteini ei ilmeisestikään ollut odottanut mitään tämän kaltaista vastahyökkäystä. Vaikuttaa siltä, että Ahlqvistin hyökkäyksen takia olisi halunnut lopettaa runoilemisen kokonaan, mutta ikään kuin puhdistautuakseen väärämielisistä syytöksistä hän kuitenkin julkaisi pienen teoksen *Lähtö-Laulu, elli Hyvästi-Jättö Väinämöiselle* (I: 351-365). Siinä Juteini käy varsin kovasanaisesti nimettömän arvostelijansa kimppuun. Juteinin mielestä nimetön arvostelija:

--

rietas aivan rohkeasti,
silmät kierot killillänsä,
pullistaapi poskiansa,
myrkky kuohuupi kidasta.

Juteini maintsee myös siitä, miten arvostelija:

--

pappein puolesta puhuupi,
vainon miekka mielessänsä,
huulillansa koston huuto
ammuu armongin ovelda
kirousta pääni päälle. (I: 357)

Juteini sanoo arvostavansa ”Siionia” ja siunaavansa ”sielun vartijoita”, mutta hän ei voi ummistaa silmiään konnuuksilta.

Asia ei päättynyt tähänkään. Seurasi vielä laajempi Juteiniin kohdistuva satiiri, joka oli edellistä laajempi ja käsitti noin 800 säettä. Se oli sävyltään voitonriemuinen ja antoi ymmärtää, että Juteini oli nyt voitettu. Juteini puolestaan ei jättänyt runoilua, kuten hän oli uhannut *Lähtö-Laulussa*. Tosin hänen kritiikkinsä oli nyt verhotumpaa. On myös arveltu, että Juteini olisi saanut tukea talonpojilta, sillä vielä kauan hänen kuolemansa jälkeen laulettiin häntä ylistävää laulua ”Jaakko Juteini jalo Herra Viisas Viipurin isäntä”.

Juteinin saama kritiikki on kuitenkin aivan ilmeisesti vaikuttanut myös hänen kirjoittamaansa, *Wiburgs Wochenblatt* -lehden liitteessä ilmestyneeseen ”Wainotun Testamenttiin” (1824). Naturalismissaan sekin kyllä tavoittaa satiirisen sävyn, etenkin runon jälkiosassa:

Koskan kuolen kurjuudessa,
sielu siirtyy majastansa
Wainon alda wapahana,
wäännettäköön watsallensa
ruumis jäänyt jähtymähän,
että wiimein waino-miehet,
suuteliat salaa purten,
taka-puolen paljahana
suotta saisiwat eteensä. (I:418)

”Kiss my arse” -ajatus saa Juteinin runossa pikantin muunnelman, kun kyseessä on kuolleen miehen takapuolen suuteleminen.

Juteini saavutti monien mielestä kyseenalaista mainetta muutenkin kuin satiirikkona. Teoksessaan *Anteckningar af Tankar uti Varianta Ämnen* (1827) (II: 7-37) hän esitti valistuksen hengessä kirkon opista poikkeavia käsityksiä. Teos aiheutti pitkän oikeusprosessin, jonka lopputuloksena Juteini tosin vapautettiin syytöksistä, mutta hänen teoksensa oli kuitenkin poltettu. (Simo Heinisen artikkeli aiheesta sivuilla 72-78)

Juteinia voidaan pitää myös etenkin roomalaisen Martialiksen huippuunsa kehittämän satiirisen epigrammin edustajana, vaikka hän ei epigrammin elegiamittaa käytäkään. Epigrammi saattoi olla myös hautaepigrammi, josta niin ikään oli oma satiirinen muunnelmansa esimerkiksi *Kreikkalaisen antologian* (*Anthologia Graeca*) runoissa. Myös Juteini on kirjoittanut eräänlaisia satiirisia hautaepigrammeja, esimerkiksi runot ”Hauta-piirros

muiden moittijalle”, ”Hauta-piirros laiskalle” ja ”Hauta-kiwi pahalle puolisolle”. Esimerkiksi muiden moittijaa Juteini muisti seuraavalla runolla:

Tässä Halli haukkuwainen,
kaikin puolin purewainen,
wiimein, lauhduttain wihansa,
ombi saaneensa siansa. (I: 186)

Juteinia satiirikkona tarkasteltaessa on pantava merkille myös muutamia proosatekstejä. Pienimuotoinen proosanäytelmä *Pila Pahoista Hengistä* (1817) on sikäli kiinnostava, että siitä on löydettävissä joitain menippolaisen satiirin piirteitä. Lajia tutkineen Mihail Bahtinin esittelemistä karakteristisista piirteistä mukana on esimerkiksi fantastinen aihe ja tapahtumien sijoittaminen kolmelle tasolle: helvettiin, maan päälle ja ilmaan. Menippolaisena satiirina voidaan pitää myös edellä mainittuun *Anteckningar af Tankar uti Varianta ämnens* -teokseen (*Muistiinpanoja vaihtelevista aiheista*, suom. Rauno Ekholm) sisältyvää dialogimuotoista tekstiä ”Koiran poismeno eli Varjon kuolema. Sepitetty keskustelu koiran isännän ja hänen sydämensä välillä”. Asetelma, jossa henkilö puhuu ikään kuin itsensä (sielunsa, sydämensä) kanssa, tunnetaan jo antiikin menippolaisista satiireista. Teksti edustaa vakavaa menippolaista satiiria, ja Juteini osoittautuu siinä – samoin kuin eräissä muissa teksteissään – eräänlaiseksi ”eläinten oikeuksien puolustamisen” pioneeriksi.

Juteinin tuotannossa on eräitä yhtymäkohtia myös humanisti ja satiirikko Erasmus Rotterdamilaisen kirjoituksiin. Siinä missä Erasmus kirjoitti teoksen *Libellus aureus de civilitate morum* (suom. *Kultainen kirja tapojen siivollisuudesta*), siinä Juteini kirjoitti kysymyksen ja vastauksen muotoon laaditun teoksen *Neuwo-Kirja elli Lyhykäinen Oppi Hywiin ja Siiwollisiin Ihmisten Tapoin; nuoruudelle* (1819). Erasmusuksen tunnetuin satiiri on *Laus stultitiae* (suom. *Tyhmyyden ylistys*). Sen vaatimaton vastine on Juteinin *Wiisauden Waellus Maan Päällä* (1826) (I: 459-468). Paitsi että Juteinin kertomus on satiiri, siinä, kuten Väinö Kaukonen on huomauttanut, on keskiaikaisia moraliteetteja muistuttavaa allegoriaa.

Kertomuksen otsikossa mainitun, personifoidun Viisauden ohella siinä esiintyy myös Tyhmyys. Satiirissa kuvataan, kuinka Viisaus saapuu vaelluksellaan ”ajatusten valtakuntaan”. Se on jonkinlainen oligarkia, jossa vallanpitäjinä ovat Synti, Omanvoitonpyyntö, Ylpeys, Ennakkoluulo, Hekuma, Viekkkaus, Vaino ja Ahneus. Viisauden saavuttua nämä näkevät valtansa olevan vaarassa. Kun Viisautta ei tuomiotta voida surmata - kansa voisi nimittäin nousta kapinaan - he järjestävät oikeudenkäynnin Viisautta vastaan ja valitsevat Tyhmyyden tuomariksi. Lopputulosta pidetään ennakolta selvänä, mutta tilanne johtaa siihen, että tuomarina toimiva Tyhmyys kiivastuu, ”niin kuin tyhmyyden tapa on”. Kiivastuksissaan Tyhmyys ajaa Viisauden pois, eikä epähuomiossa tule tuominneeksi Viisautta kuolemaan. Näin on alkanut Viisauden vaellus maan päällä (oikeinkirjoitus modernisoitu):

”Häntä vainotaan vielä monessa paikassa; mutta hän pitää jo kuitenkin puolensa ystäväin avulla. Hän on tosin useasti vaipumaisillansa; mutta leimahtelee jälleen, niin kuin tuli taivasta kohden, kussa hän vähäisenkin havaitsee ihmisten ystävyyttä, joka siihen ainetta lisää, eikä voi pimeyden valta häntä enää hävittää.” Vaelluksellaan Viisaus kohtaa Narrin, joka antautuu väittelemään Viisauden kanssa. Lopputulos on se, että: ”Narri katseli pitkään hänen peräänsä, ja luuli itsensä Viisautta viisaammaksi, niin kuin jokaisen narrin tapa on; sillä tietämättömyydessänsä luulevat he kaikki tietävänsä, eikä tunne mitä heiltä puuttuu.” Viisaus puolestaan itkee: ”hiljaisuudessa ihmisyyden ylitse, jonka luona löytyy monta tämän narrin vertaista.”

Juteinin satiirissa kuvatussa Viisauden kohtalossa tulee esille myös kirjailijan valistuksellinen tendenssi: vaikka Viisautta vielä vainotaan, pimeyden valta ei enää häneen pysty. Lisäksi Valistus ”näyttää kaikille oikean arvonsa rehellisessä tilassa”.

Käsitellessään Tyhmyyttä ja Viisautta Juteini tuli tarttuneeksi aiheeseen, joka suomalaisessa satiirikirjallisuudessa sai myös jatkoa etenkin Mikko Vilkastuksen (Eino Leino) pakinassa ”Tuhmuuden ylistys” (1900) ja Maiju Lassilan romaanissa *Liika viisas* (1915). Tässäkin suhteessa hän oli uranuurtaja.

On sinänsä kiinnostavaa, että olevia oloja ja virkamiehiä arvostellut Juteini oli itse virkamies ja saattoi pysyä virassaan maistraatin sihteerinä, vaikka

hän oli oikeudessa syytteessä ja hänen teoksiaan poltettiin. Monipuolisesti Viipurin kirjallisessa elämässä toiminut Jaakko Juteini sai lopulta huomattavan, harvemmin satiirikon osaksi tulleen kunnianosoituksen, kunniatorin arvon yliopiston 200-vuotisjuhlassa vuonna 1840.

Kirjallisuus

Bahtin, Mihail. *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suomentaneet Paula Nieminen ja Tapani Laine. Helsinki: Orient Express 1991.

Frängsmyr, Tore. *Sökandet efter upplysningen. En essä om 1700-talets svenska kulturdebatt*. Stockholm: Wiken 1993.

Hulden, Lena – Tandefelt, Marika. Gräl mellan viborgare på 1600-talet. *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Marika Tandefelt (red.). Helsingfors: Schildts 2002. 115–136.

Kaukonen, Väinö. Suomenkielisen taidekirjallisuuden varhaisvaiheet. *Suomen kirjallisuus III*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura / Otava 1964. 41–73.

Lagus, Gabriel. *Ur Wiborgs historia*. Minnesskrift. Första delen. Wiborg: Wiborgs stad 1893.

Riikonen, H. K. ”Kritiikkiä satiirin muodossa”. *Hiidenkivi* 5/2011. 12–14.

Ruuth, J. W. *Viipurin kaupungin historia. II osa*. Vuodet 1617–1710. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistanut Aimo Halila. Lappeenranta: Torkkelin Säätiö 1974.

Ruuth, J. W. *Viipurin kaupungin historia. IV:1 osa*. Vuodet 1812–1840. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistanut Erkki Kuujo. Lappeenranta: Torkkelin Säätiö 1981.

Saarenheimo, Mikko. Porin kaupungin kaikkia säätyjä loukkaava häväistyskirjoitus vuodelta 1729. *Satakunta* X 1936. 44–57.

Sala, Kaarina. Jaakko Juteini. *Kansallisbiografia* 4. Helsinki 2004. 528–532.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini kirjailijana*. Heinola 1910.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa I*. Heinola 1915.

Teperi, Jouko. *Arvon mekin ansaitsemme, Jaakko Juteinin aatemaailman eräät päälinjat*. Historiallisia tutkimuksia 85. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1972.

Jaakko Juteinin runoudesta

Satu Grünthal

Tässä artikkelissa on kaksi fokusta: luon ensin yleiskuvaa Jaakko Juteinin runouden kantavista periaatteista ja teemoista. Tämän jälkeen keskityn yhteen runouden osa-alueeseen, Juteinin runouden mittoihin ja mitallisuuden tyypillisyyksiin. Juteini oli runoilijana rohkea uranuurtaja. Ominaista hänen runotuotannolleen on aikaansa nähden hämmästyttävä laaja-alaisuus niin lajien, teemojen kuin runon muodonkin eli mittojen suhteen. Juteini normitti runouden muotoa myös runousopillisissa kirjoituksissaan.

Juteinin runotuotannon lajeista, teemoista ja pääpiirteistä

Vuonna 1804 23-vuotias Jaakko Juteini sai julkisuuteen ensimmäisen kirjallisen tuotteensa. Se oli hänen samana vuonna kuolleen opettajansa Henrik Gabriel Porthanin kunniaksi kirjoitettu muistoruno, jonka Juteini julkaisi Åbo Tidningissä salanimellä Hämäläinen. Åbo Tidningin toimittaja oli toinen Juteinin opettaja: runoilija, professori Frans Mikael Franzén, joka liitti muistorunon yhteyteen kannustavan esittelyn sen tekijästä ja piti tätä myöhemmin ”todellisena lahjakkuutena” (ks. Teperi 1972, 25–26). Näissä kahdessa opettajassa ja esikuvassa henkilöityy Juteinille ja hänen tuotannolleen ominainen kahtalaisuus: Porthan edusti valistusajattelua, Franzén varhaista romantiikkaa.

Juteinin vilkkain vuosikymmen runoilijana oli 1810-luku, vaikka hän kirjoittikin runoja läpi elämänsä. Runot ilmestyivät pieninä kirjasina, arkki-

painatteina, muitten teosten yhteydessä ja lehdissä (esimerkiksi *Wiburgs Wochenblatt*, *Åbo Tidning* ja *Sanan-Saattaja Wiipurista*). Myöhemmin vuosinaan Juteini muokkasi runojaan ja kokosi niitä varsin kaukonäköisesti uudestaan vihkoiksi, sillä ”Yhdistettyinä ja kansilla varustettuina woiwat pienetkin kirjat, niin kuin linnun poikaset emänsä siipein alla, paremmin säilyä” (II: 181). Hänellä oli siis määrätietoinen suhde runouteensa ja muihinkin kirjoituksiinsa: vaikka hän vähätteli niiden merkitystä, ymmärsi hän niiden arvon.

Jaakko Juteinin runotuotanto on sekä muodoltaan että sisällöltään monitahoista. Runojen aiheet ulottuvat opettavaisista runoista kertoviin, tunnelmallisista pilaileviin. Runouden lajeistakin on edustettuna monia: on esimerkiksi eeppejä, usein historia-aiheisia runoja, muistorunoja, opettavaisia runoja, epigrammeja, runomuotoisia sananlaskuja ja elämänohjeita, tunnelmarunoja, rukouksia ja virsiä sekä tilapäärunoja esimerkiksi häihin tai läksiäisiin.

Juteinin runo taipui siis moneksi, ja sillä oli elämässä ja yhteiskunnassa monenlaisia tehtäviä. Sitä ei ollut tarkoitettu vain luettavaksi yksin kammi-on hiljaisuudessa, vaan esitettäväksi yhteisissä tilaisuuksissa, pedagogiseen tarkoitukseen opetuksessa ja ystäville muistoksi. Juteinille runo oli myös tapa merkitä yhteisön kannalta tärkeitä asioita muistiin tai osoittaa kunnioitusta vaikkapa kaupungissa käyneelle tärkeälle henkilölle. Runous oli hänelle keskeinen osa kollektiivista muistia: runon avulla hän merkitsi monet ihmiset ja tapahtumat tärkeiksi, muistamisen arvoisiksi.

Runous avaa ikkunan Juteinin ajan Viipuriin ja hänen kontakteihinsa. Se paljastaa, minkä tyyppiset tapahtumat - esimerkiksi Saimaan kanavan kaivu, tulipalo Viipurin linnassa tai Turun uuden akatemian rakentaminen - olivat joko oman tai koko suomalaisen yhteisön kannalta niin huomattavia, että niistä oli syytä kirjoittaa muistoruno. Samalla tapaa Juteinin runous avaa kiinnostavia välähdyksiä siihen, millaisia ihmisiä hänen tieto- ja kokemuspiiriinsä 1800-luvun alkuvuosikymmenien Viipurissa kuului. ”Kynäyksessä Yli-Opettajan ja Tähti-miehen Herran A. J. Sjögren’in Muisto-kirjaan 1835” Juteini ylisti tätä etevää suomalaista tiedemiestä ja akateemikkoa seuraavin sanoin:

Weljeni wakainen!

taiwahan tasainen

kunnias Suomesta kuumoittaa,

arwoas alati ilmoittaa. (II: 203)

Hän kirjoitti runon myös Elias Lönnrotille ”Herran Tohtorin” poiketessa Viipurissa vuonna 1841 (II: 102) sekä unkarilaiselle ”Suomessa waeldajalle Herra Regulille”. Antal Reguly (1819–1858) oli ensimmäisiä suomen ja unkarin sukulaisuutta tutkineita tiedemiehiä, ja Juteini puhutteli häntä vuonna 1841 seuraavin kunnioittavin sanoin:

Kuuluisana kulkewainen,

uusi weikko Ungerista!

Näöstäsi nähtävästi

olet Suomen sukulainen.

Koskas heität heimolaiset,

ota muistomme mukaasi,

niin kuin itse iloksemme

olet aina ansiolla

muiston, arwongin alainen (II: 204.)

Juteinin runouden aiheet kattavat laajan alan. Runouden ikiaikaisten teemojen, rakkauden ja kuoleman lisäksi hän tarttui ajalleen tyypillisesti myös historiallisiin ja raamatullisiin aiheisiin, esimerkiksi nuijasotaan tai Viipurin pamaukseen, tai kansanperinteen hahmoihin, erityisesti Väinämöiseen. Rakkaudesta runoillessaan Juteini toistaa idyllisiä kuvia matalassa majassa asuvasta sovinnollisesta parista, mutta joskus säkeissä vilahtaa jopa aistilista lämpöä:

Rinda-luiden lämmitessä,
weren sulan wieritessä
matalakin majainen
suojana on suloinen (I: 165.)

Juteini puuttui lukemattomiin elämän ja yhteiskunnan konkreettisiin kysymyksiin, yleensä ongelmiin. Vahvaa paheksuntaa saavat ahneus ja oman edun tavoittelu. Rauhan ja eläintensuojelun esille nostajana hän on suomalaisessa runoudessa ensimmäinen (Niemi 1999, 204). Eläinrääkkäys onkin Juteinin jatkuvan tuomion kohteena niin runoudessa kuin muissakin kirjoituksissa. Hän arvostelee sitä kirpein sanoin esimerkiksi ”Hewoisten raateliolle” -runossaan (II: 202), jossa omistaja ensin näännyttää ja pieksee hevosensa henkijieveriin ja kulkee sitten naapurustossa anomassa avustuksia, koska ei hevosen puutteessa pysty kyntämään. Tuomion saavat terävin sanoin myös vanhemmat, jotka hylkäävät lapsensa löytölapseksi:

Suojellen ja säilytellen
penikoita pesässänsä
hengensäkin hädän alla
peto pantiksi paneepi,
waan ei kaikki wanhemmista” (II: 101).

Juteini kirjoittaa yhtä pisteliäästi muun muassa lahjuksien ottamisesta (I: 27), viinanjuonnin seurauksista (I: 27) tai turhasta ylpistelystä (I: 112). Toisaalta hänellä on runsaasti myös humoristisia, satiirisia ja ironisia runoja, esimerkiksi ”Kehoitus tupakkia Polttamaan” (I: 27; H. K. Riikosen artikkeli sivuilla 40-51). Eipä ollut juomalaulujenkaan laji Juteinille vieras.

Suurin osa Juteinin runoudesta on kirjoitettu ulkopuolisesta näkökulmasta. Poikkeuksena on joukko runoja, joissa puhujana on joku määritelty minähahmo, sekä epigrammit eli Hauta-piirrookset. Minä-muotoon kirjoitetuissa runoissa puhujana voi olla esimerkiksi kuoleva (”Sairaan sanat Kuolema-wuoteella”, II: 237), Jumala (II: 237), lapsi, joka moittii vanhem-

piaan, että hänet on kasvatettu kuritta (I: 183) tai haudankaivaja (I: 407). Lapsi on puhujana myös herkässä runossa ”Lapsen laulu leskelle” (I: 183), joka on Juteinin tuotannon harvoja elämään jääneitä runoja. Myös eläin voi esiintyä puhujana, kuten runossa ”Hewoisen huokaus Luojaalle” (II: 173).

Monenlaisia rooleja, minuuksia, sisältyy myös Juteinin epigrammeihin eli Hauta-piirroksiin. Juteini on laatinut eri ammattikunnille ja elämänkohtaloille epigrammeja, joista käy havainnollisesti ilmi kirjoitusajan yhteiskunnan erilaisia tyyppejä, esimerkiksi Ruhtinas, Sota-sangari, Oppinut, Merimies, Palkollinen, Kurjana elänyt, Kauan kitunut lapsi, Lapsen syntyessä kuollut äiti, Armelias, jopa talon vanha koira.

Juteinilla on paljon apostrofisia eli puhuttelevia runoja, joissa puhuttelun kohteena on runon lukija tai joku runon maailman henkilö tai asia. Opettavaiseen runouteen puhuttelu sopii luontevasti - toinen asettuu ikään kuin oppilaan, neuvottavan asemaan, kun taas runon puhuja esiintyy viisaampana ja tietävämpänä. Juteinin runoudessa puhuteltuja on monenlaisia. Toisessa äärilaidassa on puhuteltuna juhlavasti – ja naiset ulkoistavasti – miesjoukko suomalaisten edustajana (”Suomen pojat, pohjan miehet, / jalot, jotka palvelette / wiisautta Wäinämöisen”, I: 381), toisessa vaikkapa arkinen ”putelli” (”Ah! ah! pullo, armas pullo! / Heru paljon pisareita”, I: 30).

Runotuotannon kantavat periaatteet: ”Hengen valistus on elämän auringo”

Jaakko Juteini oli ajattelultaan vahvasti valistusajan lapsi, jossa kuitenkin, kuten Liisi Huhtala (2009, 18) muistuttaa, oli hitu romantikkoa. Unto Kupiaisen mukaan (1955, 112) Juteinin romantiikka näkyy hänen suhteessaan kotimaahan, kansanrunouteen ja mytologiaan, kun taas hänen kirjallinen ”peruskaavansa” on valistushengen mukainen. Juteini elikin valistuksen ja romantiikan siirtymäkohdassa.

Sekä Juteinin vuonna 1816 ilmestyneen runousopillisen *Anmärkningar uti finska skaldekonsten* -teoksen (I: 57-68) että hänen kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyneen *Tankar om Poesie* -kirjoitelmansa (II: 30-31)

perustana on helppo nähdä klassismin estetiikka ja ranskalaisen Nicolas Boileau'n *L'art poétique* -teoksessa esiin tuodut periaatteet. Boileau'n teos oli ilmestynyt vuonna 1674, ja se käännettiin ruotsiksi 1721. Teoksen linjaukset hallitsivat Euroopan kirjallisuutta aina romantiikan esiinmurtautumiseen asti. Kirjallisuuden peruskiviä olivat sääntöjen ja kaavojen luominen ja noudattaminen sekä ihmisjärjen ja ajattelun korostaminen. Kielen puhtaus ja oikeaksi määritelty muoto olivat tärkeitä. Kirjallisuuden tehtävä oli tarttua aikansa ilmiöihin ja puutteisiin, ja kaikenlaista liioittelua ja mielikuviuksen lentoa tuli välttää. Juteinin runotuotanto osoittaa, kuinka huolellisesti hän oli omaksunut Boileau'n viitoittamat periaatteet. Kirjoituksissaan hän viittaa myös uuteen sentimentaaliseen eli romanttiseen tyyliin, mutta ei ryhdy pohdiskelemaan oman klassistisen ja uuden esiin murtautuvan tyyliuunnin suhteita laajemmin.

Kuten Juhani Niemi osuvasti toteaa (1999, 204), Juteinin teokset taistelivat tulevaisuuden puolesta. Juteinin mielestä runouden täytyi olla opettavaista ja hyödyllistä sekä edistää sivistyksellisiä päämääriä, kasvattaa kansaa kohti parempaa elämää ja yhteistä hyvää. Hän tiivistää runousopissaan:

”Kaiken kirjoittamisen tarkoituksena pitää olla joko lukijan hyödyttäminen tai viattomasti huvittaminen, jos sitä ei aina voi tehdä samalla kertaa. Mutta kun runoudella tehdään sekä hyöty että huvi miellyttävämmäksi, pitää siinä erityisesti panna huomio esityksen ylevään ja runsaskuvaiseen kulkuun sekä ilmaisun arvokkuuteen.”

Juteini jatkaa *Ajatuksia runoudesta* -kirjoittelussaan:

”Ensi sijassa korkeampi päämäärä, ihmissuvun hyöty ja jalostuminen, kuuluu runouden alaan - - pelkkä mielikuviuksen runous muistuttaa kaleidoskooppia, - - ei voi tuottaa pysyvää mielihyvää, koska tämä kimmellys on tarkoituksetonta.”

Jos kirjoittajalla ei ole sisäistä pakkoa runoilemiseen tai mitään yleishyödyllistä sanottavaa, hänen on Juteinin mukaan parempi vaieta. Myöskään pakolla kirjoittamisesta ei synny mitään hyvää. Juteinin ihanteena runoilemisessa olikin tietynlainen helppous ja vaivattomuus, joka syntyy pulppuavan tunteen ja sitä ohjaavan järjen tasapainosta.

On huomattava, että Juteinin mielestä runoudessa kaikki oli sanottavissa, puettavissa sanoiksi. Hänelle ei siis ajan hengen mukaisesti ollut olemassa taiteen saavuttamatonta, sanoin selittämätöntä ja salattuakin elementtiä, joka on taiteen olemuksellinen ydin sekä romantiikan mutta erityisesti symbolismin tulevissa taidesuuntauksissa. Näissä periaatteissaan Juteini nojautui aikalaiseensa, saksalaiseen kirjailijaan ja satiirikkoon Jean Pauliin (1763–1825): ”Kaikki taivaallinen, sanoo Jean Paul, ilmenee vasta silloin meille kirkkaana ja virkistävänä, kun siihen sekoittuu maallinen, kuten taivaan sade maahan.” Kuuno A. Talviojan mukaan (1915, 116) Jean Paul oli Juteinin kirjailijaesikuva siinä määrin, että hän pyrki suorastaan olemaan ”toinen Jean Paul, joskin suomenkielinen”. Tiedetään myös, että Juteinilla oli kirjahyllyssään toisen saksalaisen, valistuslyyyrikko Gottfried August Bürgerin kootut teokset (Talvioja 1915, 115, 134), joita hän samalla tapaa ihaili.

Juteini nostaa toistuvasti esiin kauneuden runouden keskeisenä ominaispiirteenä. Kauneuden keskeisenä ihanteena on hänellä kansanrunous:

Suloinen on suomen kieli,
kansan kesken puhe kaunis,
joka käypi keweästi,
pulskeasti, puhtahasti,
niin kuin weisu Wäinämöisen,
wisertävän linnun laulu (II: 193.)

Jo parikymmentä vuotta ennen painettua *Kalevalaa* Juteini nostaa toistuvasti Wäinämöisen laulun esikuvaksi. Samalla hän korostaa jo heräävän kansallisromantiikan hengessä kielen merkitystä kansan olemassaololle, identiteetille ja vapaudelle esimerkiksi vuonna 1820 ilmestyneessä runossaan ”Huilun humina, elli Takaisin Tulo Wäinämöisen Hyvästi Jätöstä”:

Kieli, kansan rauta-wanne,
omaisuus on onnellisin;
kieli yksin yhdistääpi
kansa-kunnat keskenänsä,
yhteys on wahwa wyöksi
Walda-kunnalle wapaalle - -. (I: 392.)

Pari vuosikymmentä myöhemmin, vuonna 1841, Juteini suree runossaan kielimiesten välistä murteiden taistelua ja puhuu yhteisen kielimuodon puolesta: ”Kautta kielen yhdistyksen / menestywät menot kaikki” (II: 103).

Runossa ”Laulu Suomessa eli Arvon mekin ansaitsemme”, joka lienee pysyvimmin elämään jäänyt ja samalla tutkituin Juteinin runo, Väinämöinen esiintyy myös. Runon elämää on siivittänyt sen kansanlaulusävelmä, ja sen kolmas säkeistö kuuluu:

Opin tiellä oppineita
Suomessa on suuria,
Wäinämöisen kandleita
täällä tehdään uusia;
walistus on wiritetty,
järki hyvä herätetty. (I: 131)

On selvää, että Juteinin on täytynyt laskea itsensä näihin uusiin Väinämöisen kanteleen tekijöihin, jotka ponnistelivat kansanvalistuksen, sivistyksen ja henkisen kehityksen puolesta. Hän myös merkitsi oman runoilijantiensä rajapyykkejä Väinämöis-kuvin. Kun Virolahden kappalainen F. J. Ahlqvist julkaisi hänestä pilkkarunon ivallisten runojen ja juomalaulujen vuoksi, Juteini päätti vaieta runoilijana ja julkaisi vuonna 1819 testamentikseen ”Lähtölaulun elli hyvästijätön Väinämöiselle” (I: 351-365, ks. H. K. Riikosen artikkeli sivut 45-48). Päätös lopettaa runoileminen lienee ollut liian

tuskallinen, sillä jo seuraavana vuonna Juteini palasi runouden pariin tervehdyksellään ” Huilun humina, elli Takaisin Tulo Wäinämöisen Hyvästi Jätöstä” (I: 379-394).

Toistuva, silmiinpistävä piirre Juteinin runotuotannossa on runoilijaminän tapa vähätellä itseään, eräänlainen nöyryysdiskurssi. Siinä hän toistelee omaa vähävakisyyttään runoilijana ja runojensa vaatimattomia aiheita:

mutta minä, meikäläinen,
otan aineen alhaisemman,
wähän woimani mukaisen:
aiwan pieni, arwotoina,
laulan minä loukkahassa
kissan pienestä pojasta (I: 439.)

tai:

minä soitan sokeana / - - /
pientä pilliä puhallan (II: 194.)

Juteini arvosteli niitä, jotka puolustelivat omia teoksiaan ja omia runojaan esipuheissaan. Hänen mukaansa tällaiset kerskailijat muistuttavat kukkoa, joka paukuttelee ennen laulamistaan suotta siipiään ja kiekaisee sitten yhtä tavanomaisesti kuin ennenkin, ”warsin vanhalla tavalla”. Hän teki selvän irtioton tällaisesta itsensä korostamisen tavasta sekä arvostelemalla sitä suoraan että kirjoittamalla omiin runoihinsa eräänlaista vastakirjoitusta, oman runoilun vähättelyä. Voi tietysti miettiä, kuvastiko Juteinin tapa vähätellä itseään aitoa tunnetta vai oliko se käänteinen itsensä korostamisen strategia. Jos Juteini olisi pitänyt itseään niin ”wähäwoimaisena”, että hänen taitonsa riittää vain pienen kissanpojan kuvailuun, hän tuskin olisi tarttunut laaja-alaisiin kaunokirjallisiin ja teoreettisiin kirjoitushankkeisiinsa ja huolehtinut myöhäisinä vuosinaan kirjoitustensa muokkaamisesta ja uusintapainoksista. Toisaalta tiedetään, että Juteinilla on täytynyt olla aito halu kirjoittaa, sillä hän teki suurimman osan kirjoitustyöstään palkkatyönsä

ohella eli uhrasi sille vapaa-aikansa. Myös palkkiot kirjasten myynnistä olivat pienet.

Jälkimaailman silmissä Juteinin runous on paradoksaalisesti sekä suurta että ”wähäistä”: suomenkielisen taiderrunouden laaja-alaisena uranuurtajana Juteini ansaitsee kaiken kunnian, mutta hänen runouurastuksestaan vain murto-osa on jäänyt pysyvästi elämään.

Juteinin runouden mitoista sekä muodon ja sisällön suhteesta

Juteinin aloittaessa runoilijan työnsä suomenkielistä taiderrunoutta ei käytännössä ollut vielä olemassa. Hänellä ei siis voinut olla ”ainoatakaan esikuvaa maallisen taiderrunouden alalla”, kuten Talvioja (1915, 4) toteaa. Myös vilkas keskustelu suomalaisen taiderrunouden mittaratkaisusta - kansanrunon mittaa vai indoeurooppalaisia mittoja – syttyi vasta hänen aktiivisimman uransa lopulla. Omassa tuotannossaan Juteini noudatti molempia suuntia: muodoltaan hänen runonsa toteuttavat toisaalta kalevalasäettä, toisaalta indoeurooppalaisia mittoja. Mitat ovat usein temaattisesti eriytyneet: kalevalamitta on käytössä erityisesti historiallisissa kertovissa runoissa sekä muisto- ja juhlarunoissa. Kalevalaiseen mittaan liittyy hänellä siis juhlavuuden, historiallisuuden ja yleveyden kaikua.

Juteini ei ainoastaan kirjoittanut runoutta vaan pohti sitä teoreettiselta kannalta useissa kirjoitelmissaan, kuten edellä on jo käynyt ilmi. Vuonna 1816 ilmestyi hänen runousoppinsa *Anmärkningar uti finska skaldekonsten* (*Huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta*), ja vuonna 1827 ilmestyneeseen teokseen *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (*Muistiinpanoja vaihtelevista aiheista*) sisältyy kaksi runoutta käsittelevää jaksoa: *Tankar om Poesie* (*Ajatuksia runoudesta*) ja *Om rimslut i finsk poesi* (*Loppusoinnusta suomalaisessa runoudessa*).

Juteinin runousopilliset tekstit ovat varsin niukkoja ja vaatimattomia. Silti täytyy niitä pitää tärkeinä etappeina suomalaisen kirjallisuushistorian ja kirjallisuudentutkimuksen alalla, sillä ne pyrkivät suomalaisen runouden teoreettiseen määrittelyyn ja hyvän runouden normittamiseen. Lähin vastine Juteinin töille oli vuosina 1766–1778 ilmestynyt Porthanin viisiosai-

nen kansanrunoutta käsittelevä väitöskirja *De poësi fennica* (Suomalaisesta runoudesta).

Juteini kirjoitti runousopilliset tekstinsä ruotsiksi, mikä osoittaa, että ne oli tarkoitettu ensisijaisesti sivistyneistön, ei kansan runoniekkojen käyttöön. Kuuno A. Talvioja arvelee (1915, 61), että Juteini pyrki myös herättämään ruotsinkielisen lukijakunnan kiinnostusta nimenomaan suomen kieltä kohtaan kirjoittamalla suomalaisesta runoudesta ruotsiksi. Vasta melkein 50 vuotta myöhemmin, vuonna 1863, ilmestyi ensimmäinen suomenkielinen runousoppi, August Ahlqvistin *Suomalainen runous-oppi kielelliseltä kannalta*. Suomenkielisen kirjallisuusteorianakin alalla Juteinia voi siis syystä pitää rohkeana edelläkävijänä.

Koska suomenkielistä taidерunoutta ei käytännöllisesti katsoen ollut olemassa, Juteini keskittyy runousopissaan ymmärrettävästi kansanrunouteen eli kalevalaiseen runouteen. Teoksen otsikotkin paljastavat tämän: Johdanto, Suomalaisen runouden nimestä, Kansanrunon riimin luonteesta, Kansanrunon mekaniikasta, Sanojen kirjoittamisen vapaudesta runoudessa, Laulutaiteesta, Sananlaskuista.

On myös huomattava, että Juteinin kirjoittaessa runousoppiaan ja omaa kalevalamittaista runouttaan sen säännöt eivät olleet vielä vakiintuneet. Porthan oli linjannut kalevalamitan sääntöjä edellä mainitussa teoksessaan *De poësi fennica*. Omassa työssään Juteini asettui osin Porthanin sääntöjen kannalle, mutta loi myös omia sääntöjään, mistä hän sai osakseen arvostelua (Talvioja 1915). Juteini muun muassa hyväksyi lyhyen pääpainollisen tavun nousuasemaan muuallakin kuin säkeen alussa. On myös muistettava, että kalevalamitan kuuluisimmatkin käyttäjät, esimerkiksi Larin Paraske, toteuttivat mittaa osin varioiden ja persoonallisesti (Lauerma 2001). Juteinin omien linjausten voidaan siis ajatella osoittavan toisaalta itsenäistä ajattelua suhteessa omaan oppi-isään, toisaalta kuvastavan sekä kalevalamitan normittamisen keskeneräistä vaihetta että kansanperinteen taitajien luovaa otetta mittaan.

Erityisesti Juteini suosii säännöllistä trokeeta ja laskevaa mittaa, mutta myös nousevia jambirunoja sisältyy hänen tuotantoonsa. Hän kokeilee myös heksametriä, joka vakiintui suomen kieleen vasta Runebergin runokäännösten

myötä muutama vuosikymmen myöhemmin. Vielä ennen kuolemaansa Juteini ehti saada runomitoistaan tunnustusta ankaralta August Ahlqvistilta, joka piti niitä yleensä moitteettomina ja Juteinin kieltä aina sujuvana ja selvänä (Talvioja 1915, 122).

Vaikka yleisvaikutelma Juteinin mitallisuudesta on varsin tasainen, hänen runoissaan on myös rytmistä vaihtelevuutta: joskus monotonisen trokeen tai jambin katkaisee lyhyempi, keinuva säejakso. Voidaan siis todeta, että samoin kuin kalevalamittaan Juteini etsi indoeurooppalaisiinkin mittoihin tiettyä variaatiota ja elävyyttä. Tähän hän pyrki erityisesti säkeensisäisellä säepituuksien vaihtelulla, kuten esimerkiksi runossa ”Kuolemattomuus”:

Niin kuin sen toiwo todistaa

ja usko warsin wahwistaa,

ei haita hauta meitä.

Waiwat waan

woitetaan;

kalma kungin

wangitungin

paulat päästää,

sielun säilytetyn säästää. (II: 166)

Kysymyksessä on nouseva, jambinen mitta, joka vaihtuu sisennetyissä säkeissä laskevaksi trokeeksi. Viimeinen säe asettuu edellisen sisennetyn säkeen pariaksi sekä mittansa että loppusointunsa kautta. Typografiallaan runo vahvistaa rytmistä keinuvuuden ja vaihtelevuuden vaikutelmaa.

Aina Juteini ei sisennä yksittäisistä sanoista koostuvia säkeitä, vaan linjaa ne muitten säkeitten mukaisesti. Tällainen on esimerkiksi runo ”Omenasta”. Esitän säkeitten rinnalla runon trokeisen tavorakenteen:

Naiset Ewan ensimmäisen	+o+o+o+o
elämästä	+o+o
paljon moitellen puhuvat,	+o+o+o+o
että mielldyi äiti parka	+o+o+o+o
omenahan,	+o+o
sitä hartaasti hypisti;	+o+o+o+o
Mutt' ei tutki tyttäremme	+o+o+o+o
tapojansa	+o+o
itse tarkalla tawalla;	+o+o+o+o
moni kokoo täysin kourin	+o+o+o+o
kahmaloonsa	+o+o
nytkin oksat ja omenat.	+o+o+o+o (I: 164)

Säkeet osoittautuvat näennäisestä rytmisestä epäsuhdastaan huolimatta huolellisesti suunnitelluiksi: tasainen trokee jakautuu neli- ja kaksi-iskuisiksi säkeiksi, jotka asettuvat runoon symmetrisesti tavukaavassa 8 – 4 – 8 – 8 – 4 – 8 – 8 – 4 – 8 – 8 – 4 – 8.

Niin kuin molemmat yllä siteeratut säkeistöt osoittavat, Juteini tukeutui vahvasti sekä alku- että loppusointuun. Jo varhaisissa tutkimuksissa huomautettiin (Tarkiainen 1922, 118–119; Talvioja 1915, 3), että Juteini käyttää kuvallisuutta niukasti ja sointuisuutta paljon. Loppuheittoon Juteini suhtautuu modernin kielteisesti, sillä liiallisesti käytettynä se ”paljastaa runoilijan heikon ja kouliutumattoman kyvyn”.

Sointuisuuden suosiminen käy ilmi myös Juteinin runousopillisista kirjoituksista. Hänen mielestään suomenkielisen runouden perustekijöitä ovat rytmi ja alkusointu. ”Jos on tarpeeksi taitava tai onnekas”, osaa kuitenkin kirjoittaa runoja, joissa on alkusointujen lisäksi loppusointuja. Pelkkään akustiseen miellyttävyyteen liittyy valistuksellinen hyötynäkökulma: soin-

tuvat runot painuvat helpommin mieleen. Juteini sai laajasta sointunäkemyksestään myös kritiikkiä, mutta on selvää, että hänen ansionsa suomalaisen loppusoinnullisen runouden kehittäjänä ovat suuret (Krohn & Tarkiainen 1922, 918). Nykylukijan silmissä osa loppusoinnuista on auttamatta väkinäisiä tai murteelliset sanat jo vieraita: ”Kerran kukin uupuu / ruumihinsa ruupuu” (II: 218); ”Rakkauden lämmin liemu / rinnan riemu” (II: 243) tai: ”kussa kansa karmias / aina on, ei armias” (II: 243). Täytyy kuitenkin muistaa se kielellinen tilanne, jossa Juteini ponnisteli: suomen kirjakielen normittaminen oli kesken (Kaisa Häkkisen artikkeli sivuilla 20-37).

Edellä tarkastellun säepituuksien vaihtelun mallina Juteini itse viittaa Johan Cajanuksen virsirunoon ”Etkös ole, ihmisparka, aivan arka”, jonka Cajanus kirjoitti perimätiedon mukaan kuolinvuoteellaan vuonna 1681. Juteinin oman ajan suomenkielisiä esikuvia on todennäköisesti ollut myös Frans Mikael Franzénin vuonna 1805 julkaistu suomennos runosta ”*Bevara, Gud, vår Kung*”, jota Eino Salokas (1920, 181) pitää pelkän suomennoksen sijasta ansiokkaana ”uutismuodostuksena”. Säepituuksien ja mittojen vaihtelun mallia Juteini on saanut todennäköisesti myös oman aikansa ruotsinkielisestä runoudesta.

Huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta -kirjoituksessaan Juteini kutsuu ”meleeratuksi runoksi” eli Rauno Ekholmin suomennoksena sekatyyliseksi ratkaisua, jossa säkeen alle lisätään nelitavuinen täyte eli yhdestä sanasta koostuva puolisiä. Tällaisen täytteen täytyy sitoutua soinnun kautta edeltävään säkeeseen, jotta se olisi kaunis ja hyväksyttävä.

Vaikka Juteini lähtee pohdinnoissaan liikkeelle kansanrunoudesta, on huomattava, että hän tässä yksisanaisten säkeitten hyväksynnässään liukuu pois kansanrunouden malleista taidernouuden puolelle. Hänen kannanotoistaan on pääteltävissä hänen tavoitelleen ratkaisuja, jotka toisivat runouden mittoihin keveyttä ja sointuisuutta. Keveys ei kuitenkaan merkinnyt sattumanvaraisuutta vaan oli klassismin hengessä säädeltyä ja säännönmukaista, kuten ”Omenasta”-runon analyysi osoittaa.

Mitallisuutta käsiteltäessä joudutaan ottamaan kantaa myös kysymykseen, mikä on muodon ja sisällön suhde runossa. Ovatko mitta ja sisältö riippumattomia toisistaan, ilmentääkö mitta jollain tapaa runon sisältöä vai - ra-

dikaaleimmin ajateltuna - voiko se olla jopa runon määräävin piirre, jolloin sisältö ilmentää mitta (Kainulainen 2011)?

Juteinille itselleen kysymys on selvä: kaikkien piirteiden runoudessa on palveltava sisältöä. Sisällön tehtävä puolestaan on sivistää, opettaa ja jalostaa lukijaansa. Mitta on siis eräänlainen puku, johon sisältö sonnustautuu ja jonka tarkoituksena on paitsi kaunistaa sisältöä myös tehdä se helpommin mieleen painettavaksi.

Lopuksi: Mitäs luulet, lukiani?

Juteini kysyy meiltä lähes 200 vuoden takaa:

Mitäs luulet, lukiani,
lapsistani,
runoistani rakkahista
alla ahtahan pukunsa,
kosk' on kaapu hyödytyksen
huwituksen
heillä halpa ja lyhytkin
puutostensa peittehenä? (I: 166)

2000-luvun näkökulmasta katsottuna Juteinin runouden voima ei ole sen taiteellisessa mestaruudessa tai sisällön koskettavuudessa, vaan Juteinin merkittävyys runoilijana kiteytyy hänen ennakkoluulottomuuteensa, uranuurtajuuteensa ja monipuolisuuteensa. Jouko Teperi pohtii tutkimuksessaan (1972, 29–31), mistä Juteinin mielipiteitten ja toiminnan ”varhaisuus” on voinut johtua, ja luotaa Juteinin elämäntiehen, koulutukseen ja lopulliseen kotikaupunkiin Viipuriin liittyviä syitä. Niillä on epäilemättä ollut merkityksensä. Ratkaiseva lienee ollut Juteinin oma elämänasenne eli juuri se valistuksen palo, jonka hän halusi kaikella työllään muissakin sytyttää:

ihmisen tehtävänä on oppia uutta ja kehittyä koko elämän ajan.

Juteinin yllä siteeratussa runosäkeistössä minua puhuttelee tapa puhua runoista lapsinaan, rakkaina. Hänen uupumaton runoilijantyönsä todistaa, että kyse ei ole vain tyhjästä metaforasta. Kaikesta järjen ja opettavaisuuden korostamisesta huolimatta on ilmeistä, että runous oli Juteinille sydämen asia. Hän uskoi runouden voimaan ja sen käyttötarkoitusten kirjoon: runoilla on mahti opettaa, sivistää, merkitä tärkeäksi, painaa kollektiiviseen muistiin. Näitä päämääriä palvelevat kaikki runon keinot opettavuudesta huumoriin, mitan rakenteista kielen kauneuteen.

Kirjallisuus

Huhtala, Liisi. ”Aamun mies: Jaakko Juteini (1781–1855)”. *Jaakko Juteini. Kootut teokset I*. Toimittanut Klaus Krohn. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 2009. 10–18.

Kainulainen, Siru. *Kun sanat eivät riitä. Rytmi, modernismi ja Eila Kivikkähon runous*. Turku: Turun yliopisto 2011.

Krohn, Julius ja Tarkiainen, Viljo. ”Jaakko Juteini”. *Oma maa III*. Toim. Kaarle Krohn & al. Porvoo: WSOY 1922.

Kupiainen, Unto. ”Jaakko Juteini”. *Kansanvalistusseuran kalenteri*. Helsinki: Otava 1955. 111–114.

Lauerma, Petri. ”Larin Parasken epiikan metriikasta”. *Virittäjä 1*. Helsinki: Kotikielen Seura 2001. 44–58.

Niemi, Juhani. ”Suomenkielisen lyriikan pioneeri Jaakko Juteini”. *Suomen kirjallisuushistoria I*. Toimittaneet Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999. 204–206.

Salokas, Eino. ”Yritys luoda Suomelle kansallislaulu 1800-luvun alussa”. *Historiallinen aikakauskirja 18*. Helsinki 1920. 179–186.

Talvioja Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa*. Heinola: A. G. Wäänäsen Kirjapaino 1915.

Tarkiainen, Viljo. *Piirteitä suomalaisesta kirjallisuudesta*. Porvoo: WSOY 1922.

Teperi, Jouko. *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aatemaailman eräät päälinjat*. Historiallisia tutkimuksia 85. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1972.

Vuoden 1829 kirjarovio

Simo Heininen

8. tammikuuta 1829 poltettiin Viipurissa Turun torilla maistraatinsihteeri Jac. Judénin teos *Anteckningar af Tanckar uti Warianta Ämnen* (II: 7-37). Anders Cederwaller oli kaksi vuotta aikaisemmin painanut sadan sivun laajuisen, duodeesikokoisen vihkosen. Painos oli 250 kappaletta, joista poltettavaksi oli saatu 190. Puolensataa kappaletta oli lähetetty meritse oululaiselle kirjansitojalle, mutta ne eivät olleet saapuneet perille. Yksittäisiä kappaleita saivat luovuttaa vapaaherra Wrede Anjalasta, maisteri Fabritius Kiteeltä, Mynämäen kirkkoherra Rönnbäck ja Uskelan kirkkoherra Renvall, joille Juteini oli lähettänyt tekijänkappaleen. Teoksesta on tiettävästi nykypäiviin säilynyt kolme kappaletta. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on julkaissut siitä näköispainoksen 2008, ja se on julkaistu myös Jaakko Juteinin Koottujen teosten toisessa osassa suomennoksen kera.

Teos sisältää nimensä mukaisesti merkintöjä erilaisista aiheista. Juteinin esipuheen mukaan ne ovat peräisin ajalta, jolloin hän oli lakannut kirjoittamasta suomeksi, siis vuosilta 1820–1824. Hän ei kuitenkaan omien sanojensa mukaan ”voinut tukahduttaa ajatuksilla askartelun ja niiden muistiin merkitsemisen tuottamaa iloa ennen paluutani äidinkieleen, jota olen pitänyt varsinaisena työsarkanani”. Merkintöjä on kaikkiaan 33. Juteini sanoo sanansa suomen kielestä, suomalaisen runouden loppusoinnusta, itsemurhasta, eläinten väkivaltaisesta kohtelusta, ammattipelureista ja hyväntekeväisyydestä. Noin puolet kirjasesta käsittelee uskontoa ja sisältää mietelmiä, joiden aiheina ovat järki ja uskonto, uskonto ja seremoniat, kristinuskon viittaama tie parannukseen, syntien anteeksiantamus ja vapaa-ajattelu.

Uskontoa koskevat merkinnät antoivat aiheen harhaoppisuussyytteelle. Salaisen poliisin päällikkö A. von Beckendorff ilmoitti 8. elokuuta 1827 kenraalikuvernööri Zakrevskylle, että kirjassa oli harhaoppisia kohtia. Hän oli saanut niistä vihiä ”yksityisten huhujen perusteella”. Alkuperäisestä ilmiantajasta ei tutkimus ole saanut selvää. On epäilty Virolahden kappalais-ta Fredrik Ahlqvistia, joka oli aikaisemmin polemisoinut Juteinia vastaan, sekä Viipurin santarmeja, joiden kanssa Juteini oli käräjäinnyt. On epäilty myös Porvoon piispaa Johan Molanderia, joka hieman myöhemmin sai aikaan herännäisjohtaja Henrik Renqvistin karkottamisen Svartholman linnansaarnaajaksi. Koko oikeusprosessin aikana ei kuitenkaan kysytty yhdenkään kirkollisen viranomaisen mielipidettä.

Kenraalikuvernööri lähetti kirjan prokuraattori Carl Johan Walleenille 5. syyskuuta 1827. Tätä oli jo informoitu asiasta, sillä edellisenä päivänä hän oli määrännyt Viipurin kaupunginviskaalin Julius Krogeruksen nostamaan syytteen. Lähetekirjelmässään hän yksilöi kohdat, joissa Juteini oli poikennut oikeasta opista. Tämä kuvasi Kristuksen sovitustyön pelkäksi allegoriaksi ja väitti, että armon edellytyksenä on siveellinen elämänparannus. Useat kohdat koskettelivat kristillistä oppia, niin että teos olisi pitänyt jättää Porvoon tuomiokapitulin tarkastettavaksi.

Kahta päivää myöhemmin Walleen määräsi Viipurin läänin maaherran takavarikoimaan kirjan kaikki kappaleet ja lähetti samanlaisen määräyksen muille maaherroille. Oikeusjuttu pantiin vireille Viipurin kämnerioikeudessa 13. syyskuuta.

Kaksi viikkoa myöhemmin Juteini esitti oikeudessa vastineensa kirjallisenä (II: 69-76). ”En usko koskaan kirjoittaneeni mitään, joka sotii uskontunnustustamme ja puhdasta evankelista oppiamme vastaan, koska se olisi suuresti vakaumukseni vastaista.” Hän oli ainoastaan hätäisesti lausunut joitakin ajatuksia moraalifilosofiasta eikä hän halunnut esittää mitään oikean uskonnon vastaista. Jos tällaista hänen kirjoituksistaan löydettäisiin, niin hän peruuttaisi sen juhlallisesti ja jättäisi kumottavaksi. ”En ole koskaan halventanut sitä, mikä on kunnioitettavaa yleisessä mielipiteessä, olen vain koettanut arvostella ja kykyni mukaan ehkäistä väärinkäyttöä ja väärinkäsityksiä.”

Teos oli kirjoitettu hyvässä ja vilpittömässä tarkoituksessa. ”Luulen voivani selvittää ne kaikki luulotellut epäselvyydet, jotka liittyvät syytteessä mainittuihin kohtiin.” Niitä oli neljä, ja Juteini myönsi, että hänen ajatuksensa ovat voineet siellä täällä jäädä epäselviksi ja epätavallisella tavalla esitetyiksi. ”Mikäli en ole kaikessa yltänyt selvyyteen, tulkoon se valistuksen ja suvaitsevaisuuden aikakautena ja - koska tarkoitus oli hyvä - mieluummin anteeksiannetuksi kuin ankarasti tuomituksi.” Selvitelyään mainittuja kohtia Juteini väittää, että häntä oli ymmärretty väärin. Hän ei ollut esittänyt mitään vääraoppista. ”Pyydän, että minut julistettaisiin syyttömäksi mitä kirjan uskonnolliseen sisältöön tulee.” Kun kirja ei varsinaisesti käsitellyt kristillistä oppia vaan moraalia, ei hän ollut katsonut tarpeelliseksi lähettää sitä sensuroitavaksi. ”En ole ateisti enkä halveksi uskontoa, mutta en myöskään kannata sokeasti toisten mielipiteitä.” Kirja oli kuitenkin ymmärretty väärin ja saattaisi tulevaisuudessakin olla pahennuksen aiheena. ”En pyydä kirjaani vapaaksi takavarikosta, joka on jo pantu toimeen, muuta kuin sillä ehdolla, että tämä selitys painetaan ja väärinkäsitysten välttämiseksi liitetään jokaiseen kappaleeseen, sillä rakastan järjestystä, rauhaa ja sopua.”

Juteini pyysi lopuksi, että kirjanpainaja vapautettaisiin syytteestä, koska tämä oli luottanut Juteinin arvioon siitä, mitkä kirjat oli jätettävä sensuroitaviksi. Hän valitti myös, että vaatimaton kirjoitus oli aiheuttanut monille arvokkaille miehille vaivaa heidän virkatehtävissään ja lupasi tästedes välttää terveydelleen vaarallisia kirjallisia harrastuksia.

Kämnerioikeus totesi tuomiossaan 2. lokakuuta, että Juteini on esittänyt käsityksiä, jotka ovat ristiriidassa kirkkomme tunnustuksen kanssa; hän on itsekkin myöntänyt, ettei ole voinut saavuttaa selvyyttä kaikessa. Vaikka hän onkin peruuttanut kaiken, jonka kautta ristiriita voisi syntyä, niin rikos on tehty ja kirja julkaistu. Juteini tuomittiin 300 hopeataalerin sakkoihin; Cederwaller sai maksaa 200 hopeataaleria. Kirjan koko painos määrättiin takavarikoitavaksi ja hävitettäväksi.

Juteini ja Cederwaller valittivat 31. lokakuuta tuomiosta Turun hovioikeuteen. Juteini ei vaatinut takavarikon eikä hävittämisen kumoamista. Turun palo oli hidastanut oikeusistuimen työtä, niin että se antoi päätöksensä vasta runsaan vuoden kuluttua - saatuaan jo prokuraattorilta muistutuksen asian kiireellisyydestä. Hovioikeus vapautti 19. marraskuuta 1828 Juteinin

syytteestä ja katsoi vastuun kuuluvan yksin kirjanpainajalle. Cederwallerin sakot jäivät voimaan, samoin kämnerioikeuden tuomio teoksen hävittämisestä, johon Juteini oli tyytynyt.

Juteini ja Cederwaller ilmoittivat 29. marraskuuta Viipurin maistraatissa tyytyvänsä hovioikeuden päätökseen. Juteini maksoi kirjanpainajan sakot. Maaherra lähetti takavarikoimansa kirjat maistraatille, maistraatin sihteerinä Juteini merkitsi ne saapuneiksi, ja 13. joulukuuta maistraatti määräsi ne hävitettäväksi. Kirjat poltettiin 8. tammikuuta 1829 kaupunginviskaali Krogeruksen, poliisipäällikön ja kaupunginvoudin läsnä ollessa Viipurin Turun torilla. Hovioikeuden päätös oli näin pantu toimeen, ja sihteerin kirjasi tämän maistraatin diaariin.

Kirja oli poltettu, mutta asia ei ollut loppuun käsitelty. Prokuraattori Walleen ei ollut tyytyväinen hovioikeuden päätökseen, vaan määräsi 15. tammikuuta Krogeruksen valittamaan siitä senaattiin. Koska valitusajaksi oli kuitenkin niukasti jäljellä, kaksi päivää myöhemmin hän määräsi sihteerinsä valittamaan senaattiin. Krogerus sai 20. tammikuuta moitteet viivytelystä ja laiminlyönnistä; koska valitusajaksi oli ollut menemässä umpeen, Walleen oli määrännyt sihteerinsä tekemään valituksen. Walleen pyysi selvitystä siitä, milloin Krogerus oli saanut tiedon hovioikeuden päätöksestä ja miksi hän oli laiminlyönyt prokuraattorin informoimisen.

Senaatin oikeusosasto palautti 16. huhtikuuta asian hovioikeuteen. Koska hovioikeus ei ollut edellisellä kerralla tutkinut, oliko kirjan sisältö rikollinen vai ei, sen piti nyt antaa tästä lausuntonsa. Walleen kiirehti tälläkin kertaa hovioikeutta tekemään päätöksen. Oikeuden myllyt jauhoivat nykyin hitaasti, sillä päätös tuli vasta runsaan vuoden kuluttua eli 18. syyskuuta 1830. Hovioikeus ei katsonut teoksen uskontoa koskevien kohtien vaativan Juteinille rangaistusta, vaan kumosi kämnerioikeuden päätöksen tältä osin. Tämä ei ollut prokuraattorin mieleen, ja tällä kertaa hän toimi nopeasti ja määräsi jo kahta päivää myöhemmin Krogeruksen valittamaan päätöksestä senaattiin. Kaupunginviskaali totteli.

Prokuraattori joutui jälleen odottamaan, sillä vasta runsaan vuoden kuluttua, 21. lokakuuta 1831 senaatin oikeusosasto käsittelee valituksen saatuaan myös Juteinin ja hovioikeuden selvityksen. Äänin 4-1 se piti voimassa ho-

vioikeuden päätöksen. Oikeusosasto perusteli ratkaisuaan ensiksikin sillä, että Juteini oli esittänyt asiansa niin hämärästi ja epäselvästi, ettei käynyt selville, mitä hän oli tarkoittanut. Toiseksi oli käynyt selväksi, ettei hänellä ollut tarkoitus levittää uskonnonvastaisia mielipiteitä. Kaiken kukkuraksi kirja oli jo hävitetty eikä sen julkaisemisesta tiettävästi ollut koitunut mitään vahinkoa.

Vähemmistöön jäänyt puheenjohtaja, todellinen valtioneuvos Axel Mellin totesi hänkin kirjan olevan kirjoitettu «pimein ja epäselvin sanoin». Monissa kohdin se ei kuitenkaan vastannut evankelisluterilaista opinkäsitystä. Tämän takia Mellin katsoi, että Viipurin kämnerioikeuden tuomio oli pidettävä voimassa.

Lopullinen ja vapauttava tuomio tuli siis lokakuussa 1831. Kirja oli kuitenkin ehditty polttaa ja kirjailija vaientaa. Juteini julkaisi tosin paikallisessa sanomalehdessä pieniä runoja, mutta vasta siirryttyään eläkkeelle 1840 hän järjesteli ja korjaili vanhoja tekstejään ja kirjoitti myös uutta. Valitut teokset ilmestyivät yhdeksänosaisena laitoksena hänen kuolemansa jälkeen, mutta Juteini oli itse tehnyt valinnan. Yli 1300-sivuiseen kokoelmaan ei otettu ruotsinkielisiä kirjoituksia.

Kirjan ja prosessin avoimeksi jääneet kysymykset

Kirja ja siitä käyty prosessi herättävät kysymyksiä, jotka tutkimus on toistaiseksi joutunut jättämään avoimiksi. Kirja saa kiittää mainettaan siitä, että se poltettiin julkisesti roviolla. Tällä tavoin oli vahingollisia ja harhaoppisia kirjoja poltettu kautta aikojen. Apostoli Paavali sai Efesossa aikaan, että «useat, jotka olivat harjoittaneet taikuutta, kokosivat kirjansa yhteen ja polttivat ne kaikkien nähden» (Ap. t. 19:19). Myöhemmin on poltettu paitsi harhaoppisia kirjoja myös niiden kirjoittajia.

Oliko siis Juteinin kirjanen harhaoppinen? Syytekirjelmässä yksilöitiin muutama kohta, jotka olivat ristiriidassa luterilaisen opin kanssa. Näiden löytämiseen ei tarvittu teologista oppineisuutta eikä papillista asiantuntemusta; rippikoulun oppimäärä riitti. Vaikka Juteinia selitettäisiin parhain päin, on selvää, että kirjassa «ainakin luterilainen käsitys Jumalan edelly-

tyksettömästä armosta on hämärtynyt» (Silfverhuth). Viipurin kämnerioikeuden tuomio on hyvin perusteltu, eikä oikeus vakuuttunut Juteinin puolusteluista.

Hyvin perusteltu on myös hovioikeuden tuomio, sillä *Anteckningar* -teoksen teologiset ja uskonnonfilosofiset mietelmät ovat - kuten Juteini itsekin osittain myönsi - niin hämäriä ja sekavia, ettei niistä käy selville, mitä kirjoittaja halusi sanoa. Nykylukijan on helppo yhtyä hovioikeuden kantaan. Teoksen perusteella on kylläkin yritetty tehdä Juteinista iankaikkisen elämän kieltäjä ja vapaa-ajattelun puolustaja (Sala) - ottamatta huomioon sitä, miten hän suomenkielisessä tuotannossaan pitäytyy perinteiseen kristilliseen oppiin.

Kirja tuomittiin nimenomaan sen sisältämien harhaoppisten näkemysten takia. Käsitys, jonka mukaan kyseessä olisi ollut Juteinin ”yhteiskunnallisen ja kansallisen herätystyön” tukahduttaminen, on anakronistinen eikä saa tukea lähteistä. Juteinin asemaan arvostettuna virkamiehenä prosessi ei vaikuttanut. Kirjallinen työ taukosi, mutta sanottavansa Juteini oli sanonut jo aikaisemmin.

Anteckningar -teoksesta säilyi muutama kappale, niin että se on luettavissa sekä alkuperäisenä että suomennoksena. Kaikessa moninaisuudessaan se tuo valistuskirjailijan kuvaan hänen teologisia pohdiskelujaan. Niissä hän ei ole - kuten hän itsekin myönsi - selkeimmillään. Hänen uskonnollisia käsityksiään onkin syytä tutkia hänen suomenkielisen tuotantonsa pohjalta.

Vuoden 1829 kirjarovio kuvastaa Nikolain ajan hallintokulttuuria sekä oikean uskonnon ja korkeimman vallan yhteyttä. Kirjanen ei kuulunut Juteinin parhaisiin. Jälkimaailma ei olisi menettänyt paljoakaan, jos myös kolme nykypäiviin säilynyttä kappaletta olisivat 8. tammikuuta 1829 joutuneet roviolle, kuten niiden tekijä, maistraatinsihteeri Jac. Judén tunnollisesti kirjasi tapahtuneeksi.

Prosessissa herättää huomiota prokuraattori Walleenin aktiivinen rooli. Hän pyrki kahdesti kiirehtimään hovioikeuden päätöstä ja samoin kahdesti määräsi valittamaan vapauttavasta tuomiosta senaattiin. Prokuraattori hävisi jutun. Eläkkeelle siirtynyt Viipurin kaupunginsihteeri ja salaneuvoksen arvon saanut Walleen tapasivat toisensa vuoden juhluvuoden 1840 pro-

mootiossa. Juteini promovoitiin filosofian ja Walleen oikeustieteen kunnia-tohtoriksi. Tuttuja he olivat jo ennen oikeusprosessia. Ollessaan Viipurin läänin maaherrana Walleen oli kaupunkiin 1819 perustetun raamattuseuran ensimmäinen puheenjohtaja. Juteini oli seuran ensimmäinen sihteeri.

Kirjallisuus

Nurmio, Yrjö. *Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809–1829*. Porvoo 1934.

Perälä, Anna. *Jaakko Juteini, valistuskirjailija*. Otava-Reenpää kirjasto Kansalliskirjastossa. toim. Anna Perälä. Helsinki 2007.

Sala, Kaarina. ”Juteini, Jaakko”. Suomen kansallisbiografia 4. Helsinki 2004.

Silfverhuth, Voitto. *Kirkon ja keisarin sensuuri. Uskonnollisen kirjallisuuden valvonta Suomessa 1809–1865*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 104. Helsinki 1977.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa I*. Heinola 1914.

Teperi, Jouko. *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aatemaailman eräät pääpiirteet*. Historiallisia tutkimuksia 85. Helsinki 1972.

Puhuvat puustaavit - Jaakko Juteini ja rahvaan runoniekat

Anna Kuismen

”Kirjoituksen kallis konsti”

”Mutta parhaan olen jättänyt viimeiseksi. Se oli Paavo Korhosen runot. Niitä luettiin siihen aikaan melkein joka mökissä. Olihan niiden tekijä suomalainen talonpoika, joka osasi mestarillisesti ivata juoppoa vallesmannia sekä muita röyhkeitä korkean kruunun virkamiehiä. Sellaiset kuvaukset ne aina löysivät vastakaikua kansan sydämessä.” Näin muisteli nuoruutensa lukuelämyksiä hämäläinen suutari, sittemmin Helsingin yliopiston vahvistimestari Aatu Koskelainen (s. noin 1850) omaelämäkerrassaan *Leivän ja seikkailun haussa*. Koskelainen ja hänen ystävänsä innostuivat lainakirjaston antimista niin, että halusivat itsekin kirjoittaa runoja: ”mutta unohdimme yhden seikan, joka on välttämätön jokaiselle runoilijalle ja se on – kirjoitustaito” (Koskelainen 1918, 72).

Rautalammilaisen talollisen Paavo Korhosen (1775–1840) runojen suosio on monta muutakin mainintaa. Uukuniemellä varttunut opettaja Olli Wuorinen (1842–1917) mainitsee kuulleensa lapsuudessaan Paavo Korhosen häälaulun: ”No miehet, miehet veikkoset, näin näitä häitä juuvaan, Lopussa viel’ ei entiset ja toista aina tuuvaan” (Wuorinen 1916, 142). Pienviljelijä ja runoniekka Kalle Saha (1852–1933) Toholammilta kirjoittaa omaelämäkerrassaan, että talossa jossa hän palveli renkinä, oli Korhosen runokirja: ”Minä lujin ja kerroin runoista, Väinämöisen veljen pojasta ja

monesta muusta.” Runojen säkeet tarttuivat hänen ”luontoonsa”, niin että hän lausui usein tovereilleen:

Kirjoituksen kallis konsti
alkoi ennen Aasiassa
varsin vanhalla ajalla
jost on sitten joutuisasti
lentosiiwillä levinnyt. (Makkonen 2002, 241.)

Kirjoitustaidon historiasta kertovat, nuoren renkipojan ulkoa oppimat säkeet ovat runosta ”Väärän rahan tekiöistä”, joka sisältyy Elias Lönnrotin toimittamaan kokoelmaan *Paavo Korhosen wiisikymmentä runoa ja kuusi laulua*. 1820-luvulla kirjoitetun runon ensimmäinen säkeistö kuuluu seuraavalla tavalla:

Kirjoituksen kallis konsti
alkoi Ennen Aasijassa
warsin wanhalla ajalla
jost’ on sitte joutusasti
awaruu’en kaiken alle
lentosiiwillä lewennyt
kansan kaiken tarpeheksi
Ihmiskunnalle iloksi
E’uksi elämän kaiken. (Korhonen 1848, 96.)

Kalle Saha ei varmaankaan tiennyt, että lausueessaan Korhosen runoa ilmoille kaikui toisenkin runoilijan säkeitä. Jaakko Juteini (1781–1855) oli julkaissut ”Kirjoituksen kallis konsti” -sanoilla alkavan runon kirjasessaan

Lyhyt Neuwo Lapsen Opettajalle (1 p. 1816). Runossa korostetaan, että kirjoitustaito luo pohjan tiedon valistukselle:

Kirjoituksen kallis konsti
aljettu on Aasiassa
warsin vanhalla ajalla.
Puustawimme puhuwaiset
ilmeistyiwät Itä-maalla
waikuttamaan walkeutta
elon retkillä enemmän.

Näiden kautta koetukset,
opit, neuwot onneksemme
owat muistossa monella;
epä-luulon, erhetyksen
yötkin kerran katoawat,
wiisauden, walistuksen
päiwä koittaapi pyhästi (I: 108.)

Oppineiden olkapäillä

Paavo Korhonen oli tunnetuin 1800-luvun talonpoikaisrunoilijoista eli rahvaan runoniekoista, kuten heitä Suomen kirjallisuushistoriassa on kutsuttu. ”Talonpoikaisrunoilijat” on hankala nimitys sikäli, että runontekijöissä oli myös käsityöläisiä ja maattomia, jopa loisia ja maankiertäjiä. Toisaalta ”rahvas”-käsitteen alle sopivat huonosti varakkaat talonpojat, jotka

edustivat säätyään valtiopäivillä. Korhosen runoilijakollegoita olivat mm. Pentti Lyytinen (1783–1871), Pietari Makkonen (1786–1851), Olli Kymäläinen (1790–1855), Juhana Ihalainen (1799–1853), Antti Puhakka (1816–1893) ja Pietari Mansikka (1825–1871). Huippukautena on pidetty 1840- ja 1850-lukua, mutta edustajia oli jo 1700-luvulta, ja perinne jatkoi vielä 1900-luvullakin. Rahvaan runoutta on ansiokkaasti tutkinut Vihtori Laurila (1956), mutta kuten Jukka Kukkonen on huomauttanut, esimerkiksi yhteydet suulliseen kansanperinteeseen tai aikansa oppineiden runouteen ovat tutkimatta (Kukkonen 1975).

Runoniekat elivät suullisen ja kirjallisen kulttuurin risteyskohdassa, aikana jolloin tavallisen kansan keskuudessa oli vain vähän kynälle kykeneviä. Aivan kaikki runojen sepittäjät eivät olleet kirjoitustaitoisia, eivätkä taidon omaavtaakaan aina merkinneet runojaan muistiin. Rahvaan runoniekkoissa oli myös niitä, jotka eivät osanneet panna säkeitään paperille. Paitsi luettui-
na, runot levisivät myös kuultuina, kuten Kalle Sahan muistelman osoittaa. Samoin kuin kansanrunoudessa, aloitus- ja siirtymäformulat olivat enemmän tai vähemmän yhteistä omaisuutta.

Paitsi kirjoituskonstin synnystä ja leviämisestä kertovia, lähes samasanaisia säkeitä, Korhosen ja Juteinin runoilla on temaattista samankaltaisuutta. Kirjoitustaito ja sen harjoittaminen - ja sitä myöten tietysti lukeminenkin - sekä valistuksen valo liittyvät molemmilla runoilijoilla läheisesti yhteen. Korhosen runon käsikirjoituksessa ”Runolaulu Wäärästä Myndistä” on kaksi säettä, jotka puuttuvat Lönnrotin toimittamasta versiosta. Niissä puhutaan koulutettujen suomalaisten panoksesta niille, jotka yrittävät opiskella itse. Kirjoituksen kallis konsti on saanut:

--

iki istuimen ihanan

miesten korkeitten kodona

oppineiden olkapäillä

tätä konstia kokiwat

talonpoiatkin Tapaila (Korhonen 2001, 278.)

Oppineet ja korkeat miehet viitannevat mm. Juteiniin ja vuonna 1820 perustetun *Turun Wiikko-Sanomien* toimittajaan Reinhold von Beckeriin (1788–1858) avustajineen.

Sanomalehti antoi Korhoselle merkittäviä elämyksiä ja laajensi hänen maailmankuvaansa: se avasi näkymiä maantietoon, historiaan, suomen kieleen. Kiitosrunossaan ”Turun wiikosanomain kirjoittajille” Korhonen kuvasi lukijoiden ihastusta lehtien esiin tuomien ihmeiden edessä:

Moni tahtoi ja tapaili
Niitä lehtiä lukea,
Niitä karttoja katella,
Kussa ne kummat asiat
Oli maailman osista,
Koko vahvuuden vaellus,
Pysyminen, pyöriminen,
Kulkeminen, kääntyminen
Oppineilta oivallettu;
Joissa Aasian olento,
Europan elämän laatu,
Amerikan ajan juoksu,
Valtakuntain vaihtukset (- -) (Korhonen 2001, 230).

Sanomalehdessä oli tietoa mm. kirjoitustaidon alkuperästä. Turun Wiikko-Sanomien 17.2.1822 julkaisemassa artikkelissa ”Vanhan aikasesta kirjoituksesta” kerrotaan, että useimpien historiankirjojen mukaan ”kirjotus-konsti” on Eurooppaan tuotu Aasiasta, josta muutkin ihmiskunnan ensimmäiset opit ovat vanhimpain asukasten kanssa tulleet. Luultavasti lehtiartikkeli palautti Juteinin runonsäkeet Korhosen mieleen hänen sepittäessään runoa

vääränrahan tekijöistä. Runossa *Turun Wiikko-Sanomille* Korhonen kiittää herroja, jotka tuovat lehteen tietoja mm. vanhoista asioista:

Kun ne kaikki katselevat,

Vanhat tarinat hakevat,

Vasta alkuiset asiat,

Samati Suomen Sanomat

Antavat aviisin päälle.

Ihmettelevät isosti

Räntti konstin korkeutta (--) (Korhonen 2001, 231).

”Puustawimme puhuwait / ilmeistyiwät Itä-maalla”, sanotaan Jutenin ”Kirjoituksen kallis konsti” -runossa. Metafora puhuvista puustaaveista esiintyy myös Korhosen runossa ”Suomen kielestä”. Siinä kirjaimet kertovat, että suomen kieli on kuin tiukoissa kapaloissa pidetty lapsi. Kunpa siteet viimein katkeaisivat, pääsisipä suomi muiden kielten veroiseksi! Silloin kyntömiehetkin voisivat saada oikeutta omalla kielellään, ja virkamiehet kirjoittaisivat suomeksi. Pirkko Alhoniemen mukaan sorretun kielen motiivi on välitöntä perintöä Juteinilta, ensimmäiseltä todelliselta fennomaanilta (Alhoniemi 1969, 79, 44). Martti Haavion mukaan juuri Juteini vei Paa-vo Korhosen sille tielle, mitä hän pääasiallisesti kulki eli opetusrunouteen. Juteinilaisia aiheita ovat muun muassa tupakan ja liiallisen viinankäytön turmiollisuus sekä siveettömyydestä varoittaminen. (Haavio 1923, 30–35.) Nämä aiheet toistuvat myös monen muun runoniekän tuotannossa.

Miten Juteinia tunnettiin?

Joitakin tiedonmurusia kansanihmisten Juteini-tuntemuksesta voi löytää sekä suullisista että kirjallisista lähteistä. Perimätieto kertoo, että Kirvun pitäjässä laulettiin vielä vuonna 1876 Juteinia ylistävää, sanoilla ”Jaakko Juteini jalo Herra viisas Viipurin isäntä” alkavaa runoa (TalviOja 1915, 12).

Se oli seipitetty vastineeksi Juteinia herjaavaan, laajalti tunnettuun lauluun (Teperi 1972, 79–89), jossa Virolahden kappalainen Fredrik Johan Ahlqvist (1784–1847) syytti Juteinia pappien pilkkaamisesta, juomalaulujen laatimisesta ja väärän opin levittämisestä (Krohn 1891, 271). Vaikka Juteinia puolustavan laulun sanat eivät alkua lukuun ottamatta ole säilyneet, oletettavasti etenkin tavallinen kansa levitti laulua, yhtyen näin Juteinin kriittisiin näkemyksiin kelvottomista viranhaltijoista. Muistettakoon alussa lainattu Aatu Koskelaisen luonnehdinta Paavo Korhosesta, joka osasi ”mestarillisesti ivata juoppoa vallesmannia sekä muita röyhkeitä korkean kruunun virkamiehiä”. Koskelainen viittaa Korhosen runoon, jossa Rautalammin nimismiestä Johan Kockia suomitaan mm. seuraavalla tavalla:

Kokki joka koiran juonet kaikki kyllä tunsi

Kokki joka koplotella miehen poven taisi,

Ruunun roisto, Jämsän jättö, kovan onnen Kokki,

Rahan kurri, velan herra koko tämä Kokki.” (Korhonen 2001, 273, 295–296.)

Elokuussa 1836 Elias Lönnrotin toimittamassa *Mehiläisessä* ilmestyi pie-laveteläisen Iisakki Pietikäisen runo ”Waaraslahden Kaisa”, jossa tehtiin pilaa hämäläisistä. 25-vuotias talollinen Kustaa Paturi (1812–1868) lähetti lehteen runomuotoisen vastineen ”Pieksiäisen Panettelemasta, Hämettä häpäisemästä”, joka julkaistiin *Mehiläisen* syyskuussa 1837. Paturi oli varttunut Janakkalan Turengissa, noin kolmen peninkulman päässä Hattulan Rahkoilasta, josta Juteini oli kotoisin. Paturi muistuttaa runossaan, että ”Itte Jaakoppi Juteini” oli kasvanut Hämeessä. Hän oli alkanut pidellä käsissään ”Suomen soittokanteletta” ja näin herättänyt muitakin oppineita solmimaan yhteen suomen sanoja. Oletettavasti kirjoittajan kotiseudulla seurattiin yleisemminkin opintielle päässeän lampuodin pojan vaiheita, mutta Paturin yhtenä tietolähteenä on saattanut olla hänen papiksi opiskellut vanhempi veljensä.

Vähäkyröläinen räätäli, sittemmin siltavouti Tuomas Taittonen (1817–1915), laati 19-säkeistöisen runon ”Jaakko Juteinin kuolemasta”, joka julkaistiin *Suomettaressa* 10.8.1855. Runossa kerrotaan, että Juteini ei ollut

korkeasta suvusta vaan ”Poika halpa, hattulainen / Mies maalta, Juustilainen”. Taittonen tunsu Juteinin talonpoikaisen taustan: runoilija oli ”täyttänyt mielitekonsa, / Ottanut isänsä aurasta eronsa”. Poika kävi koulua Hämeenlinnassa ja opiskeli Turussa; myös Viipuri, Juteinin pitkäaikainen kotikaupunki tulee tekstissä esiin. ”Kauniita lauluja runoili aina, / Että ne kelpasi myötäväksi painaa”, kerrotaan runossa edelleen.

Juteini oli tärkeä valistuksen levittäjä, korostaa Taittonen; hän runoili mm. eläinten suojelusta. Tämä aihe koskettikin useita runoniekkoja. Paavo Korhosen runossa ”Hevosten huonosta ajosta” hollimiehet siteeraavat vapaasti Juteinia ja viittaavat Juteinin ”*Pila pahoista hengistä*” -näytelmän (I: 201-208) henkilöön, Piruun eli Wiksariin:

Mitäs Jaakoppi Juteini,
Herra Sihteeri sanoopi
Pirun pilkkoja puhuwan,
Wiiksarin wiheltelewän?
Mik’ on mahti maalimassa
Warsin taipunut tawaksi,
Ettei huoli huonot herrat,
Jos hetken hewonen seisoi
Talwisella tantereella,
Eli heinähelle heillä
Paarman aikana parassa? (Korhonen 1848, 106.)

Juteinin runossa ”Kysymys” retorinen kysymys esitetään seuraavalla tavalla:

Mitä sanois’ mielipuoli
hullu hewoisten ajaja,
jospa Luojamme lupaisi tehdä toisessa elossa
mieheksi monen hewoisen,
hänen hullun hewoiseksi?” (I: 33)

Juteinin teosten menekki

Kuinka paljon Juteinin teoksia myytiin 1800-luvulla? ”Juteinin runoelmia ylimalkaan, niinkuin hän usein valittaa, ei ostettu paljon”, kirjoittaa Julius Krohn teoksessaan *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet* (Krohn 1897, 216). Kuuno A. TalviOjan mielestä väitettä on tarkasteltava kriittisesti: ainakaan Juteinin kirjoituksista tällaista valitusta ei löydy. Pieninä vihkoina julkaistujen runojen ja näytelmäkokeiden ensimmäiset painokset myytiin yleensä loppuun ja useimmista otettiin kolme painosta. Kuinka suurista painosmääristä oli kysymys, ei ole tiedossa. Koska suomea taitavaa sivistyneistöä 1800-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä oli vähän, ostajien joukossa on täytynyt olla kansaa, jolle Juteini oli tekstinsä suunnannutkin.

Juteinin seipitteet levisivät myös sellaisissa arkkiveisukokoelmissa, joissa oli tekstejä monelta kirjoittajalta. Koska tekijänoikeutta ei ollut, kuka tahansa saattoi julkaista toisten seipitteitä. Niinpä jotkin Juteinin runoista ilmestyivät anonymisti muokattuina (Huhtala 1980, 93–94). Kysyntää ilmeisesti oli: vihkosia, jotka sisälsivät Juteininkin lauluja, painettiin Helsingissä, Jyväskylässä, Oulussa, Turussa ja Vaasassa (Teperi 1972, 79). Arkkipainatteita saatettiin myydä suuria määriä, ja kuten edellä on todettu, runot levisivät myös suullisesti.

Lukkari, sittemmin kirjailija Pietari Päivärinta (1827–1913) kertoo teoksessaan *Elämäni: Perhe-elämällinen kertomus*, että hänen nuoruudessaan ei ol-

lut vielä ”sivistyttävää maallista kirjallisuutta”. Tuohon suuntaan tosin viittasivat Juteinin *Pila pahoista hengistä* sekä arkkisatu ”Hobergin äijä”, ”jotka jokainen osasi ulkoa, mutta jotka taikamaisen ja kelvottoman sisältönsä puolesta eivät liene kansaa paljon sivistäneet!” (Päivärinta, 1877/2002, 32). Ironista kyllä, Juteinin *Pila pahoista hengistä* vastusti taikauskoa – asia jota Päivärintakin omaelämäkerrallisessa teoksessaan ajoi.

Vuosisadan loppuun mennessä kansakoulu oli jo ehtinyt levittää tietoa Juteinista ja hänen runoistaan. Talollinen Antti Karhu (1844–1926) lainasi luultavasti muistinvaraisesti Juteinin säkeitä puheessaan Suomenniemen kansakoulun avajaisissa 1891. Hän toivoi, että lasten vanhemmat voisivat täydellä luottamuksella laulaa Jaakko Judén’in mukaan ja kanssa:

Luonnon suuren lapsukaiset,

Avaruuden alla.

Nauttikaatte elämästä, Ilolla ihanalla.

Pois, pois muuttukoon

Murheen päivät meiltä.

Pois pois poistukoon,

Itku ilon teiltä.” (Karhu 2002, 107.)

Säkeet ovat peräisin Juteinin runosta ”Laulu elämän nautinnosta” (I: 139-140), sen ensimmäisestä ja kuudennesta säkeistöstä. Karhu oli innokas maaseutukirjeiden kirjoittaja, joka sisällytti suorasanaisiin teksteihinsä myös omia runojaan.

Talonpojan laulut

Juteinin näytelmäkokeeseen ”*Perhe-Kunda*” (I: 185-200) sisältyvät, talonpojan arvoa ja ahkeruuden merkitystä korostavat laulut ilmestyivät kokoelmassa *Uusia lauluja, Perustuskielellä* 1817 ja sittemmin arkkiyeisuiina. Myös Juteinin vuonna 1816 ilmestynyt runo ”Suomalainen” päättyy ahkeruuteen

kannustaviin säkeisiin (I: 131). Kiinnostava esimerkki ”Talon-pojan Laulun” tuntemuksesta on ilmajokelaisen talollisen Mikko Tuomaanpoika Sepälän (1800–1845) päiväkirjassa: se koostuu yleensä vain lakonisista töitä ja ilmoja käsittelevistä merkinnöistä, mutta vuoden 1834 joulukuussa allakan välilehdelle on raapustettu Juteinin laulun sanat ilmeisesti ulkomuistista, ilman tekijän nimeä (Kauranen 2009, 26–27).

Nykyään Juteinin runoista tunnetaan parhaiten ”Laulu Suomelle” (I: 131). Monet runoniekat lainaavat sen alkusäettä omissa sepitteissään. Paavo Korhosen runossa Pentti Lyytiselle puhutaan ylpeydestä, nöyryydestä, oman arvontunnosta ja viisaudesta, jonka toverina on toimi: se lisää leipääkin, ”Arvon kanssa ansaitseepi” (Korhonen 2001, 217). Kontiolahtelainen talollinen Antti Puhakka oli tutustunut Turkuun ja Liivinmaalle perustettuihin opinahjoihin, joita oli esitelty Paavo Tikkasen kirjasessa *Pitäjänskoulu Lajusissa Lihwinmaalla*; teksti oli julkaistu suppeammassa muodossa 1847 *Suomettaren* lisälehdessä n:o 12, mutta sarjaan ”Lentokirjoja rahwaalle” kuuluva uudistettu laitos lähetettiin kaikille lehden tilaajille (*Suometar* 26. 05. 1848). Runossaan ”Pitäjän kouluin toiwosta” Puhakka viittaa Juteinin säkeisiin kannustaessaan suomalaisia kansanopetuksen järjestämiseen:

Arvon meekin ansaitsemme

Suloisessa Suomen maassa,

Katalassa Karjalassa,

Raukoilla Savon rajoilla,

Waikk’ on peitossa pysynnä

Hämärässä, häiwyksissä

Ei ole sitä etua

Ennen meillen ennättännä

Niinkuin on Turussa tullut,

Lajusihin laitettuna,

Lihvin maalle riittänyttä;

Nyt on etu ennättänyttä,

Opin taito oijennunna, (--) (Puhakka 1849.)

Ketkä ansaitsivat arvon? Juteinin mielestä suomalaiset yleensä (Huhtala 2009, 11). Näyttää kuitenkin siltä, että talonpoikaisrunoilijat kokivat laulun oman säätynsä ylistykseksi (Laurila 1956, 188), eikä ihme, sillä valistunut, itsenäinen talonpoika on Juteinin teoksissa ”valtakunnan selkäranka, toivo ja tulevaisuus” (Huhtala 2009, 13). Kustaa Paturin ”Talonpojan laulu”, joka sisältyy hänen G. Sileenin kanssa julkaisemaansa kokoelmaan *Huwi-Laulu ja Hämehestä* (1842), kuvaa ahkeraa ja omanarvontuntoista pellonraivaajaa eli juteinilaista talonpojan ihannetta:

Talonpojan säätty, suurin Suomenmaassa,

Sitä minä pidän aina kunniassa.

Aurassamme arwo ja kirweessämme kiitos

Toimissa ja työssä on kunniamme kiitos

Talonpoika työtä se raataa ja wääntää,

Kannot ja kiwet hän kaataa ja kääntää.

Työllänsä talopoika ittensäkin ruokkii,

Korpia karhii, ja kyntää ja kuokkii.

Herroille luetaanki kunnia suuri;

Talonpojan arwo on hywä kyllä juuri.

Herra ja talonpoika arwonsa ne kantaa;

Toimi ja tarmo se ansion antaa. (Lehtiö 2002, 217.)

Myös Pietari Mansikan *Sanan-Lennätin* -lehdessä 14.3.1857 ilmestyneen ”Talonpojan laulun” päähenkilö on maamiehen ideaali: työssään taitava,

omavarainen, ahkera ja onnellinen. Hän perkaa suota, kaataa puita, kasvat-
taa viljaa ja heinää, metsästää riistaa, maksaa veronsa eikä jätä eukkoaan-
kaan kahvitta.

Juteini ja rahvaan runoniekat

Pirkko Alhoniemen mielestä Juteinin vaikutusta kansalliseen itsetuntoon heräävään rahvaanrunouteen voi verrata Runebergin runouden säteilyyn ruotsinkielisessä lyriikassa 1800–1860 (Alhoniemi 1969, 161). Kaikkia Juteinin runojen aiheita ei rahvaan runoudessa käytetty, ja on myös muistettava, että runoniekat saivat aiheita runoihinsa monesta muustakin lähteestä ja perinteestä, kuten paikkakunnan tapahtumista, hengellisestä runoudesta, sanomalehdistä ja rahvaankirjasista (Laurila 1956, 194). Sitä paitsi talonpoikien yhteistunnetta oli viritetty, hallitsijaa ylistetty ja viinasta varoitettu jo ennen Juteinia. Useat runoniekat puhuttelevat Juteinin tavoin viinapulloa runoissaan, mutta niin tehdään 1777 julkaistussa veisussa ”Winasta Walitus Wirsi” (”Kules vielä Wina kulta / Wanha tuttawa towero”, sit. Pakarinen 2006, 75). Laurilan mukaan Juteinin runot olivat kuitenkin painettuina omiaan näyttämään, millaisista aiheista oli lupa laulaa julkisuudessa (Laurila 1956, 195).

Vihtori Laurila arvelee, että Juteini saattoi aatteenmiehenä edustaa talonpoikaisrunoilijoille esikuvallista ”itseä”, joka taisteli rationalistis-humaanien ihanteittensa puolesta sitkeitä taikauskoisia käsityksiä ja epätapoja sekä rahvaan oikeuksien väheksyntää vastaan ja nostatti jälkeisessään runoniekapölvessä puhtaan järjen kritiikin pakanuudenperäisen taikauskon ja uskonnollisen lahkolaisuuden sijaan” (Laurila 1956, 195).

Kaikki eivät ole olleet Juteinin perinnöstä mielissään. Matti Kuusi olisi suonut, että Paavo Korhonen olisi jäänyt vaille Juteinin vaikutusta: ”Kolmissakymmenissä, parhaissa hengen voimissaan, ennen onnetonta tutustumistaan Jaakko Juteinin opettavaiseen runonuottiin ja herraskaisiin valistusihanteisiin Vihta-Paavo sai kansanomaisen herjavirren räiskymään ja kipinäimään ennen tai jälkeen näkemättömällä tavalla” (Kuusi 1975, 83). Kovin tarkkaan Kuusi ei liene heittoaan miettinyt: valistusihanteita ei voine

pitää pelkästään herraskaisina, ja on muistettava, että myös Juteini harrasti pilkkarunoutta.

Lopuksi

Edellä on pohdittu Juteinin merkitystä rahvaan runoniekkoille ja todettu se merkittäväksi. Mutta mitä talonpoikaismoilijat merkitsivät Herra Sihteerille, Viipurin viisaalle? Luultavasti Juteini seurasi Lönnrotin *Mehiläistä*, jossa julkaistiin rahvaan runoniekkojen seipitteitä. Varmaankin hän oli tietoinen esimerkiksi Kustaa Paturin ja G. Sileenin hämäläisistä huvilauluista sekä Paavo Korhosen runokokoelmasta. Olettaa voi, että oman kylvön itämistä oli mieluista seurata.

Tunsiko Juteini runoilevan siltavahdin Pietari Mansikan, joka oli muuttanut Viipuriin Käkisalmeilta? Lukiko hän Paturin artikkelin ”Aakasista”, jossa itseoppinut talonpoika pohtii ”äänekkäitä” ja kerakkeita? Paturi vetoaa kirjoituksessaan kouluja käyneisiin, jotta nämä osallistuisivat keskusteluun suomen kielen kirjoitustavoista: ”Ej sääsken ääni kuulu tajvaaseen. Niin on minunki tojmeni ja vojmani, tässä korkeessa tarkoituksessa heikko ja sääsken tapajnen; mutta tojvon kujtenkin, jos tässä kirjoituksessani olisi jotaki vasteen otettava, ej oppinneitten unoksiin jättävän” (Paturi 1847).

Yhdessä asiassa Juteini ja rahvaan runoilijat eroavat toisistaan, nimittäin suhteessaan kirjoittamiseen. Jutenille kirjoitustaito tuli luontevasti koulun myötä, mutta runoniekkoille kirjoituksen kallis konsti edusti usein kään- teentekevää oivallusta: kirjoitettu teksti saattoi rikkoa maantieteellisiä ja säätyjä erottavia rajoja. Kynäkäytön merkittävydestä kertoo, että kansankirjoittajat toistuvasti kuvaavat omia kokemuksiaan kirjoittajina, taidon hankkimisesta kirjoituksen vaikeuksiin. Siinä missä kansanrunoilija haki sanoja myyttisiltä olennoilta, rahvaan runoniekka saattoi tukeutua kollegoihinsa. Inkeriläinen Jaakko Räikkönen (1830–1882) kuvaa runojensa aineksia seuraavalla tavalla:

Runot owat Räikkösellä
Toisen miehen tähtehiä,
Koottu kerin ranista,
Nurkkakaapista kahottu,
Runon mitta mietittynä
Kalevalan kannen alta,
Sanat ompii noihin saatu:
Osa saatu Oksaselta,
Pala Paavo Korhoselta,
Mahtiponti Makkoselta,
Lyijyspännä Lyytiseltä,
Kymäläisen kynäntynkä; (--) (*Kahdeksantoista runoniekkaa*)

Kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kukkonen, Jukka, Kirjoittavat kansanmiehet. Piirteitä rahvaanrunouden synnystä ennen kansallista valveutumista. Esitelmä prof. Annamari Sarajaksen johtamassa Kotimaisen kirjallisuuden laudatur-seminaarissa 8.5.1974.

Painetut lähteet

Alhoniemi, Pirkko. *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit*. Helsinki: SKS 1969.

Haavio, Martti. ”Paavo Korhosesta, rautalammelaisestä kansanrunoilijasta.” *Suomi V:2*. Vähäisiä kirjelmiä LI. Helsinki: SKS 1923.

Hallikainen, Pertti. ”Rahvaanrunoilijat.” *Suomen kirjallisuus 3. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*. Toim. Lauri Viljanen. Helsinki: SKS 1964.

Huhtala, Liisi. ”Suomen poika pellollansa. Arkkiveisujen maaseutuinen maailmannäkemys 1870–1900”. SKS. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 32*. Helsinki: SKS 1980. 91–106.

Huhtala, Liisi. ”Aamun mies: Jaakko Juteini (1781–1855)”. Jaakko Juteini, *Kootut teokset I*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 2009. 10–18.

Kahdeksantoista runoniekkaa. Valikoima Korhosen, Lyytisen, Makkosen, Kymäläisen, Puhakan, Räikkösen y.m. runoja ja lauluja. Toim. Kustavi Grotenfelt. Helsinki: [SKS] 1889.

Karhu, Antti. *Antti Karhun elämäkerta ja runokokoelma*. Toim. Tyyne Nirkko-Leskelä. Suomenniemi: Suomenniemen kotiseutuyhdistys 2002.

Kauranen, Kaisa. *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937*. Helsinki: SKS 2009.

Korhonen, Paavo. *Paavo Korhosen viisikymmentä runoa ja kuusi laulua*. Toim. Elias Lönnrot. SKS 1848.

Korhonen, Paavo. *Vihta-Paavon runot ja laulut*. [Vesanto]: Vanhan Rautalammin Korhosten sukuseura [2001]. [Runot on valinnut ja toimittanut sekä selitykset ja esseet laatinut Sirkka Makkonen]

Koskelainen, Aatu. *Leivän ja seikkailun haussa. Hämmäläisen mökinpojan tarina*. Porvoo: Werner Söderström 1918.

Krohn, Julius. *Suomalaisen kirjallisuuden vaihteita*. Helsinki: SKS 1897.

Kukkonen, Jukka. ”Talonpoikaisrunoilijat: perinteentaitajia ja propagandisteja 1800-luvulta”. *Wäinämöisen weljenpojat. Tutkielmia talonpoikaisrunoudesta*. Kalevalaseuran vuosikirja 55. Porvoo & Helsinki: WSOY 1975. 7–25.

Kuusi, Matti. ”Kolme Ruotsin ajan herjavirttä”. *Wäinämöisen weljenpojat*, Kalevalaseuran vuosikirja 55, 1975.

Laurila, Vihtori. *Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana*. Helsinki: SKS 1956.

Lehtiö, Ossi. *Kustaa Paturi, maamies*. Rengon Oinaalan Markkulan sukuseura ry. 2002.

Leino-Kaukiainen, Pirkko. Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 2007. 420–43.

Makkonen, Anna (toim.). *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. Helsinki: SKS 2002.

Mansikka, Pietari. ”Talonpojan laulu”. *Sanan-Lennätin* 14.3.1857.

Pakarinen, Reijo. *Pietar Makkonen: Talonpoika, kirkonmies, runoniekka*. Punkaharju: Kirja-Pakari 2006.

Paturi, Kustaa. ”Pieksiäisen Panettelemasta, Hämettä häpäisemästä”. *Mehiläinen*, syyskuu 1837.

Paturi, Kustaa. ”Aakasista”. *Suometar* 31.8.1847.

Puhakka, Antti. ”Pitäjän kouluin toiwosta”. *Maamiehen Ystävä* 28.4.1849.

Päivärinta, Pietari. *Elämäni. Perhe-elämällinen kertomus. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita*. Helsinki: SKS, 2002. [1. p. Kansanvalistusseura 1877.]

T[aittonen], T[uomas]. ”Jaakko Juteinin kuolemasta”. *Suometar* 10.8.1855.

TalviOja, Kuuno A. *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa*. [S. l.: Tekijä], 1915.

”Vanhan aikasesta kirjutuksesta”. *Turun Wiikko-Sanomat* 17.2.1821.

Wuorinen, Olli. ”Ensi yritykseni”. *Kuinka meistä tuli kirjailijoita. Suomalaisten kirjailijoiden nuoruudenmuistelmia*. Helsinki: Suomen kirjailijaliitto 1916.

Kirjoittajat

Satu Grünthal, dosentti, yliopistonlehtori Helsingin yliopiston Opettajan-koulutuslaitoksessa. Tutkimuksen erikoisaloja kotimainen kirjallisuus, erityisesti runous, sekä kirjallisuuspedagogiikka. Käynnissä oleva tutkimus liittyy metriikkaan ja viimeisimmät julkaisut muun muassa monikielisiin aineksiin runoudessa.

Simo Heininen, kirkkohistorian emeritusprofessori, tietokirjailija. Tutkinut lähinnä reformaatiokautta, erityisesti Mikael Agricolaa. Kirjoittanut Itäisen hiippakunnan historiasta jakson teokseen *Vanhan Viipurin hiippakunta 1554–1571*. Tekeillä monografia Viipurin ensimmäisestä piispasta Paulus Juustenista.

Kaisa Häkkinen, Turun yliopiston suomen kielen professori sekä Helsingin yliopiston ja Åbo Akademin dosentti. Erikoisaloja suomen kielen historia, erityisesti sanahistoria, etymologia ja suomen kirjakielen kehitys, sekä suomen ja sen sukukielten tutkimuksen historia. Tällä hetkellä keskeisin tutkimuskohde Mikael Agricolan ja hänen aikalaistensa kieli sekä suomen kirjakielen syntyvaiheet 1500-luvulla.

Rainer Knapas, fil. lis., fil. tri h.c., taide- ja kulttuurihistorian tutkija. Tutkinut muun muassa Monrepos´n historiaa. Tekeillä *Helsingin yliopiston kirjaston – Kansalliskirjaston historia* (ilm. 2012) ja *Viipurin läänin historia, osa IV, 1700-luvun kulttuuria koskeva osuus* (ilm. 2013).

Anna Kuismen, yleisen kirjallisuustieteen ja kotimaisen kirjallisuuden dosentti Helsingin yliopistossa, Koneen Säätiön vanhempi tutkija, Helsingin yliopiston tutkijakollegium 2010–2013. Keskeinen tutkimusalue kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa.

H. K. Riikonen, yleisen kirjallisuustieteen professori Helsingin yliopistossa. Tutkinut muun muassa Pentti Saarikosken ja Olavi Paavolaisen tuotantoa. Osallistunut teosten *Kirjallisuus antiikin maailmassa* (2007) ja *Kulttuuri antiikin maailmassa* (2009) toimittamiseen ja kirjoittamiseen. *Suomennos-kirjallisuuden historia I – II:n* (2007) päätoimittaja. Artikkeleita ja arvosteluja kirjallisuudentutkimuksen ja oppihistorian alalta. Parhaillaan kirjoittamassa suomalaisen satiirin historiaa yhdessä Sari Kivistön kanssa. Tekeillä myös Olavi Paavolaisen elämäkerta ja Uusfilologisen yhdistyksen historia.

Henkilöhakemisto:

Agricola, Mikael (noin 1510 - 1557)

Turun piispa, reformaattori, raamatunsuomentaja 21, 28, 31,

Ahlqvist, August (1826 - 1889)

suomen kielen ja kirjallisuuden professori,
yliopiston rehtori, kirjailija (A. Oksanen) 64, 65, 94

Ahlqvist, Fredrik Johan (1784-1847)

Vironlahden kappalainen 45-46, 61, 73, 86

Aleksanteri I

Venäjän keisari 10, 24, 42

von Beckendorff, A.

Salaisen poliisin päällikkö 73

von Becker, Reinhold (1788 - 1858)

Turun Wiikko-Sanomien toimittaja,
suomen kielen kehittäjä, professori 35, 84

Boileau, Nicolas

ranskalainen kirjailija 64

Bürger, Gottfried August

saksalainen valistuslyyrikko 60

Cajanus, Johan nuorempi (1655 - 1681)

virsirunoilija, filosofian professori 67

Cederwaller, Anders

kirjanpainaja 72, 74-75

Engel, C. L.

arkkitehti 13-14

Evert, J. C. runoilija	16
Franklin, Benjamin amerikkalainen keksijä	42
Franzén, Frans Mikael runoilijaprofessori	23, 41, 54, 67
Ganander, Christfried (1741 - 1790) sanakirjan tekijä, kansanuskon ja -kulttuurin tutkija, kansanvalistaja	25
Gottlund, Carl Axel (1796 - 1875) suomen kielen lehtori, kirjailija, suomalaisuusmies	26
Granstedt, A. F. arkkitehti	14
Gyldén, C. W. Maanmittaushallituksen ylijohdaja, todellinen valtioneuvos	12
Hallsten, A. G. kirjailija, maantieteilijä	11
Ihalainen, Juhana (1799-1853) talonpoikaisrunoilija	83
Ingman, Erik Alexander (1810 - 1858) lastentautien ja synnytysopin professori, suomen kielen tutkija	32
Karhu, Antti (1844-1926) runoilija, talollinen	89

Kock, Johan Rautalammin nimismies	86
Korhonen, Paavo (1775 - 1840) talonpoikaistrunoilija	80-87, 90, 92-94
Koskelainen, Aatu (S noin 1850) runoilija, Helsingin yliopiston vahtimestari	80, 86
Krogerus, Julius Viipurin kaupungin viskaali	73, 75
Kymäläinen, Olli (1790-1855) talonpoikaistrunoilija	83
Leszig, C. arkkitehti	14
Lohrmann, E. B. arkkitehti	14
Lyytinen, Pentti (1783-1871) talonpoikaistrunoilija	83, 90, 94
Lönnrot, Elias (1802 - 1884) Kalevalan luoja, suomen kielen professori, lääkäri	28, 34, 56, 81, 86, 93
Lassila, Maiju kirjailija	50
Makkonen, Pietari (1786-1851) talonpoikaistrunoilija	83, 94
Mansikka, Pietari (1825-1871) talonpoikaistrunoilija	83, 91, 93

Mellin, Axel Gustaf (1775 - 1856) senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja, todellinen salaneuvos	76
Moij, Paul satiirikko	41
Molander, Johan Porvoon piispa	73
Nicolay, Ludwig Heinrich runoilija	16
von Nicolay, Paul paroni, Monrepos'n kartanon omistaja	14
Nikolai I Venäjän keisari	77
Paraske, Larin runonlaulaja	64
Paturi, Kustaa (1812 - 1868) maanviljelijä, sanomalehtikirjoittaja, runoilija	86, 91, 93
Paul, Jean (1763-1825) saksalainen kirjailija ja satiirikko	60
Pietari Suuri Venäjän keisari	16
Pietikäinen, Iisakki Pielaveteläinen runoilija	86
Porthan, Henrik Gabriel (1739 - 1804) historiantutkija, kaunopuheisuuden professori, kanslianeuvos	25, 29, 41-42, 54, 63

Puhakka, Antti (1816-1893) talonpoikaishrunoilija	83, 90
Päivärinta, Pietari (1827-1913) kirjailija, lukkari	88
Rask, Magnus Tanskalainen kielentutkija	35-36
Reguly, Antal (1819-1858) unkarilainen tiedemies	56
Renqvist, Henrik heräinnäisjohtaja, linnansaarnaaja	73
Renvall, Gustaf (1781 - 1841) yliopiston seminaarin lehtori, suomen kielen tutkija, lääninrovasti, professori	34-36
Rotterdamlainen, Erasmus humanisti, satiirikko	49
Rumjantsev, Nikolai Petrovitsh (1754 - 1826) Venäjän valtakunnankansleri, mesenaatti, keräilijä	34
Runeberg, Johan Ludvig (1804 - 1877) runoilija, lehtori, professori	64, 92
Räikkönen, Jaakko (1830-1882) Inkeriläinen runoilija	93-94
Saha, Kalle (1852-1933) runoilija, pienviljelijä	80-81, 83
Seppälä, Mikko Tuomaanpoika (1800-1845) runoilija, talollinen	90

Sileen, G.	91, 93
Sjögren, Anders Johan (1794 - 1855) historian, kielitieteen ja etnografian tutkija, Venäjän tiedeakatemian akateemikko, valtioneuvos	36, 55
Stråhlman, Johannes Caroli (1749 - 1840) Valkjärven kirkkoherra, lääninrovasti, kielentutkija	26, 27
Taittonen, Tuomas (1817-1915) runoilija, Vähänkyläläinen räätäli, siltavuoti	87
Thieme, August runoilija	16
Torkkeli Knuutinpoika (K 1306) marski, Viipurin linnan perustaja	11, 15
Tott, Erik Axelinpoika Ruotsin valtionhoitaja	11
Walleen, Carl Johan (1781 - 1867) prokuraattori, senaattori, Viipurin läänin maaherra, vapaaherra	73, 75, 77
Vhael, Bartholdus (1667 - 1723) Ilmajoen kirkkoherra, runoilija, kielentutkija, valtiopäiväedustaja	27
Vilkastus, Mikko (Eino Leino) runoilija, kirjailija	50
Wuorinen, Olli (1842-1917) runoilija, opettaja	80
Zakrevsky, Arseni Andrejevits kenraalikuvernööri	73

